

NYUGAT

IRODALOM
MŰVÉSZET
KRITIKA
TÁRSADALOM

MAGYAR SZEMLE

KULTÚRA
NEMZET
HAGYOMÁNY
KERESZTÉNYSÉG

ÉLET
SZELLEMI SZEMLE

A kettészakadt irodalom

Babits és a magyar kultúrharc

Háttérgyár

A KETTÉSZAKADT IRODALOM

Babits és a magyar kultúrharc

© Háttérgyár, 2026

Minden jog fenntartva.

Kiadó: Háttérgyár

Kiadás éve: 2026

hattergyar.hu

Ez a mű szerzői jogi védelem alatt áll. Részleteinek bármilyen formában való sokszorosítása, terjesztése vagy nyilvánosan elérhetővé tétele a kiadó előzetes írásbeli engedélye nélkül tilos.

A borító mesterséges intelligencia felhasználásával készült.

Tartalom

Előszó - Egy mondat, amely túlélte a vitát	4
1. Két Magyarország az első világháború előtt	12
2. Ady belép a magyar irodalomba	19
3. Babits, Juhász, Kosztolányi - az új nemzedék	25
4. Háború, forradalmak, Trianon	32
5. Ady halála után kezdődik az Ady-pör	40
6. Kié Ady?	47
7. Makkai Sándor és a Magyar fa sorsa	54
8. Egy könyv, amely újra megnyitotta az árkokat	61
9. 1927. február - Berzeviczy megszólal	69
10. Babits válasza - A kettészakadt irodalom	76
11. Juhász Gyula békét keres	82
12. Berzeviczy visszavág	88
13. A sajtó arénája	94
14. Katolikusok, protestánsok és a modern irodalom	100
15. Erdély beleszól - egy harmadik magyar irodalom?	106
16. Amikor a békekísérlet kudarcot vall	112
17. Márai a szakadék túlsó partjáról	117
18. Ki nyerte meg a kultúrharcot?	123
Utószó - Egy irodalom, több Magyarország	129

Kronológia **136**

Forrás- és irodalomjegyzék **145**

Korabeli elsődleges források 145

Későbbi tanulmányok és feldolgozások 147

Megjegyzés a források használatához 148

HÁTTÉRGYÁR

Előszó - Egy mondat, amely túlélte a vitát

1927 tavaszán Magyarországon látszólag irodalmi vita folyt. Egy idős, nagy tekintélyű kultúrpolitikus és akadémikus, Berzeviczy Albert beszédet mondott a Kisfaludy Társaság ünnepi közülésén, amelyben Ady Endréről, a Nyugat íróiról és a magyar irodalom megosztottságáról beszélt. Babits Mihály néhány héttel később válaszolt neki. Írásának olyan címet adott, amely önálló életre kelt: A kettészakadt irodalom. A két szókapcsolat azóta is alkalmas arra, hogy egy egész korszak kulturális állapotát felidézze.

A vita első pillantásra nem tűnt szokatlannak. Ady Endre körül már életében is újra meg újra fellángoltak az indulatok, halála pedig nem csillapította, inkább átalakította őket. A század első évtizedében arról lehetett vitatkozni, költő-e egyáltalán Ady, nem rontja-e a magyar nyelvet, nem veszélyezteti-e a nemzeti hagyományt. Az 1920-as évekre ezek a kérdések részben eldőlték. Ady jelentőségét már ellenfeleinek egy része sem tagadta, versei terjedtek, hatása megkerülhetetlenné vált. A konfliktus ezért magasabb szintre került. Immár nem elsősorban arról szólt, jó költő volt-e Ady, hanem arról,

milyen hely illeti meg a magyar kultúrában, és milyen Magyarországot képvisel az az irodalom, amely őt tekinti egyik elődjének.

Ez már túlmutatott az esztétikán. Amikor Berzeviczy Adyról beszélt, egy olyan korszak emléke is ott állt mögötte, amelyet az első világháború, az 1918-as forradalom, a Tanácsköztársaság és Trianon választott el a jelentől. Amikor Babits válaszolt, nemcsak egy költő emlékét védte, hanem saját nemzedékének erkölcsi és kulturális helyét is. A vita résztvevői ugyanazokat a szavakat használták – nemzet, hagyomány, magyarság, kultúra, irodalom –, ám ezek a szavak számukra már nem egészen ugyanazt jelentették.

Ezért különösen félrevezető volna az 1927-es konfliktust a modern és a maradi ízlés egyszerű összeecsapásaként elmesélni. Berzeviczy nem volt műveletlen hivatalnok, aki ne ismerte volna azt az irodalmat, amelyet bírált. Babits pedig nem tekintette értéktelennek a magyar klasszikus hagyományt, amelyre ellenfelei hivatkoztak. Éppen ellenkezőleg: költészetének és esszéinek egyik állandó kérdése volt, hogyan lehet a múlt örökségét úgy folytatni, hogy az ne múzeumi tárgy, hanem élő kultúra legyen. A konfliktus ettől vált igazán nehezen feloldhatóvá. Két olyan oldal került egymással

szembe, amelyek egyaránt a magyar kulturális folytonosság képviselőjének tekintették magukat.

Babits válasza ezért kezdődik meglepően békülékenyen. Megvárta Berzeviczy beszédének hiteles szövegét, és elfogadta az akadémiai elnök magyarázatát, hogy szándéka nem egyszerű támadás, hanem az irodalmi erők egyesítésének keresése volt. Ezzel látszólag létrejött a vita közös alapja. Mindketten azt állították, hogy a magyar irodalom megosztottsága káros, és valamiféle közeledésre volna szükség. A nehézség ott kezdődött, amikor azt kellett meghatározni, kik között kellene létrejönnie ennek a közeledésnek, s milyen feltételek mellett.

Berzeviczy későbbi viszonzválaszában ugyancsak hangsúlyozta, hogy Babitscsal a végcélban tulajdonképpen egyetértenek. Az irodalmi erők egyesítését ő is szükségesnek tartotta, és a köztük levő nézeteltéréseket nem látta elvileg feloldhatatlannak. A szöveg hangja helyenként jóval keményebb lett, amikor Ady politikai és erkölcsi megítélésére tért át, de a párbeszéd lehetőségét formailag továbbra sem tagadta. Ez a kettősség különösen jellemző az egész vitára: a felek a megbékélés nyelvén beszéltek, miközben olyan állításokat fogalmaztak meg egymásról, amelyek szinte

lehetetlenné tették a megbékélést.

A tétet a köztük húzódó egyik alapvető nézetkülönbség mutatja legjobban. Babits számára tarthatatlan volt az az elképzelés, hogy az új magyar irodalom elvágta volna magát a nemzeti múlttól. Saját nemzedékére éppen ellenkezőleg tekintett: úgy látta, hogy a századforduló kifáradt irodalmi nyelvéből régebbi magyar hagyományokhoz is visszanyúltak. Berzeviczy viszont úgy érzékelte, hogy a Nyugat körüli modernség egyik lényeges vonása a múlttal való szakítás. A vita így már nem arról folyt, fontos-e Vörösmarty, Arany vagy a magyar klasszikus örökség. Mindkét fél számára fontos volt. Arról folyt, hogy ki folytatja hitelesen ezt az örökséget.

Még élesebb volt a különbség Ady esetében. Berzeviczy költői tehetségét elismerte, ám politikai és erkölcsi szemléletét súlyosan bírálta. Úgy vélte, Ady Magyarországról szóló keserű versei már túllépnek azon a kritikai hazafiságon, amelyet Berzsenyi, Széchenyi vagy Petőfi példájával lehetne igazolni. A költőt az 1918-as forradalomhoz vezető szellemi folyamat egyik résztvevőjének tekintette, s ebből következően a Nyugat körének felelősségét is felvetette. Babits számára azonban elfogadhatatlan volt, hogy egy irodalmi

nemzedéket politikai bűnösség gyanújával válasszanak el a nemzet kulturális közösségétől.

E ponton derült ki, hogy az 1927-es kultúrharc mélyén a magyar történelem 1918 utáni értelmezése húzódik. Ady 1919 januárjában meghalt, így sem a Tanácsköztársaságot, sem Trianont nem érhetette meg. Mégis mindkét esemény visszavetült életművére. Ellenfelei verseiben előjeleket kerestek ahhoz a katasztrófához, amelyet az ország átélt, hívei pedig éppen Ady diagnózisában látták annak bizonyítékát, hogy a költő korábban felismerte a történelmi Magyarország válságát. Ugyanazok a versek így két, egymást kizáró történelmi történet bizonyítékaivá válhattak.

Az sem véletlen, hogy 1927-ben már maga a „kettészakadt irodalom” kifejezés sem volt új. Öt évvel korábban, 1922-ben Csűri Bálint Horváth János Aranytól Adyig című könyvéről írva azt állapította meg, hogy a magyar irodalom „végzetesen kettészakadt”, és vele együtt kettészakadt a közönség is. A megfogalmazásban már ott van mindaz, ami később Berzeviczy és Babits vitájában újra előkerült: a klasszikus nemzeti hagyomány és a modern irodalom konfliktusa, az egységes olvasóközönség felbomlása, a politika behatolása az

irodalomba és a konzervatív kritika tehetetlensége az új jelenségekkel szemben.

1927 tehát nem egy szakadás kezdete volt. Inkább az a pillanat, amikor egy már régóta létező törés a legtekintélyesebb kulturális intézmények szintjén is nevet kapott. Addigra a magyar irodalomnak külön lapjai, társaságai, kritikusai, közönségrétegei és részben külön tekintélyrendszerei alakultak ki. Egy szerző, akit az egyik közegben korszakos jelentőségűnek tartottak, a másokban gyanús vagy túlértékelt jelenség lehetett. Az eltérés nem állt meg az ízlésnél. Az is kérdésessé vált, ki képviseli a nemzeti kultúrát, ki jogosult továbbvinni a hagyományt, sőt végső soron az is, mit jelent magyarnak lenni az irodalomban.

A korszak szereplői közül többen felismerték ennek veszélyét. Juhász Gyula 1927 áprilisában, amikor már javában zajlott a vita, *Az irodalom egysége* című írásában egyszerre beszélt saját nemzedékének mellőzéséről és a megegyezés szükségességéről. Keserűen jegyezte meg, hogy az új irodalom alkotói egy életmű után is igazolásra kényszerülnek, miközben a hivatalos elismerés kapui előttük részben zárva maradnak. Berzeviczy közeledési szándékát ugyanakkor nem utasította el. Éppen ez teszi Juhász megszólalását fontossá: jól mutatja, hogy a

korszakban nem mindenki a két tábor közötti választást tekintette az egyetlen lehetőségnek.

A békülés azonban sokkal nehezebbnek bizonyult annál, mint amit az udvarias formulák sejtettek. A konfliktus mögött ugyanis már két évtized tapasztalata állt. A Nyugat első száma 1908-ban jelent meg. Ady addigra országosan ismert és vitatott költő volt. Az új nemzedék tagjai nem üres térbe érkeztek, hanem egy nagy múltú, intézményesült irodalmi kultúrával találkoztak, amelynek megvoltak a maga mesterei, értékrendje, lapjai és tekintélyei. Az új írók részben ezen a kultúrán nevelkedtek, miközben egyre erősebben érezték, hogy más nyelven akarnak beszélni saját korukról.

A kettészakadás története ezért nem kezdhető 1927-ben. Vissza kell menni ahhoz a Magyarországhoz, amelyben még senki sem beszélt Nyugat-nemzedékről, de már átalakulóban volt az író, az olvasóközönség és az irodalmi nyilvánosság viszonya. Meg kell nézni, mi történt a magyar kultúrával a dualizmus utolsó évtizedeiben, hogyan nőtt fel a nagyvárosi sajtó új közönsége, és miként vált az irodalom körüli vita egyre inkább társadalmi és politikai önmeghatározások ütközőterévé. Csak innen érthető meg, miért volt

1927-ben egy költőről szóló vita képes arra, hogy egy egész ország kulturális megosztottságának jelképévé váljon.

HÁTTÉRGYÁR

1. Két Magyarország az első világháború előtt

A XIX. század második felének magyar irodalmában a nemzeti klasszicizmus olyan tekintélyt szerzett, amelyhez a későbbi nemzedékek akkor is kénytelenek voltak viszonyítani magukat, ha éppen szembefordultak vele. Petőfi, Arany, Vörösmarty és Jókai nem csupán nagy írók voltak. Műveik fokozatosan az iskola, az ünnepi kultúra, az irodalomtörténet és a nemzeti önkép részévé váltak. Arany különleges helyet foglalt el ebben a folyamatban, mert költőként, kritikusként és az Akadémia főtitkáráként egyszerre testesítette meg az irodalmi teljesítményt és az intézményes tekintélyt.

A század végére ennek a hagyománynak már kialakultak az őrző intézményei. A Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy Társaság olyan tekintélyt képviselt, amely jóval túlterjedt tagságuk körén. Feladatuk túlterjedt az írók jutalmazásán és az előadások rendezésén. A kulturális érték felismerésének és hitelesítésének jogát is képviselték. Aki bekerült e körökbe, annak helyét a nemzeti irodalomban intézményes elismerés erősítette meg; aki kívül maradt rajtuk, az ettől még lehetett népszerű vagy jelentős, de

másfajta legitimációra szorult.

A rendszer sokáig természetesnek látszott, mert az irodalmi nyilvánosság viszonylag szűk volt. A XIX. század utolsó évtizedeiben azonban Magyarország gyors átalakuláson ment keresztül. Budapest világvárossá nőtt, egyre szélesebb polgári közönség alakult ki, látványosan bővült a sajtó, s az újság mindennapi fogyasztási cikké vált. A lapoknak folyamatosan szükségük volt tárcákra, kritikákra, novellákra, versekre és kulturális hírekre. Az író számára új megélhetési és érvényesülési lehetőségek nyíltak, az olvasó pedig egyre kevésbé kizárólag könyveken keresztül találkozott az irodalommal.

Ez a változás lassan módosította a tekintély természetét. Egy szerző ismertségét már nem kizárólag az Akadémia, valamely társaság vagy a kritikai hagyomány biztosíthatta. A napilap, a hetilap, a kávéház, a kiadó és a nagyvárosi közönség új kulturális rendszert hozott létre. A régi és az új világ sokáig nem vált el élesen egymástól. Ugyanazok az írók többféle közegben publikáltak, személyes kapcsolatok kötötték össze a különböző nemzedékeket, és az irodalmi élet határai átjárhatók maradtak. Mégis megjelent egy feszültség, amely később meghatározóvá vált: egyre kevésbé volt magától értetődő, hogy ugyanazok az intézmények

mondják meg, mi számít jelentős irodalomnak, amelyek a XIX. század végén még csaknem vitathatatlanul birtokolták ezt a szerepet.

A konfliktus egyik oka éppen a magyar klasszikus hagyomány sikere volt. Petőfi és Arany költészete olyan erős normává vált, hogy utánzóik egy idő után már nem folytatták, hanem megmerevítették azt. A fiatalabb írók egy része úgy érezte, nem magukkal a klasszikusokkal van baj, hanem azzal az epigonizmussal, amely kész formák, témák és nemzeti közhelyek ismétlésére szűkíti az irodalmat. Ez a különbség később Babits érvelésében is alapvetővé válik. A Nyugat nemzedékének önképe szerint nem Aranytól vagy Vörösmartytól akartak megszabadulni, hanem attól a kulturális közegtől, amely e nagy elődök örökségét saját kizárólagos tulajdonának tekintette.

A korszak ellentmondását Horváth János későbbi elemzése különösen világosan érzékelte. Aranytól Adyig című munkájában az irodalom és közönség kapcsolatának megbomlását hosszabb történeti folyamatként írta le. A problémát nem arra szűkítette, hogy megjelent egy modern irodalom, amely megtámadta a klasszikus ízlést. Úgy vélte, az egységes olvasóközönség már korábban sem alakult ki teljesen, a

politikai sajtó pedig fokozatosan magához vonta az olvasók figyelmét. Mire a század elején Ady fellépett, már nem létezett olyan közös kritikai tekintély, amely az újat értelmezni és a hagyományhoz kapcsolni tudta volna.

Ez azért fontos, mert a későbbi kultúrharc egyik legmakacsabb félreértése szerint a modernség egyszer csak kívülről betört egy addig egységes magyar irodalomba, és kettészakította azt. A valóságban az egység már korábban repedezett. Az olvasóközönség társadalmilag, politikailag és ízlésében is differenciálódott, a sajtó új kulturális piacot teremtett, s a modern nagyvárosi élet olyan tapasztalatokat hozott, amelyekre a századvégi hivatalos irodalom nem mindig tudott meggyőző választ adni.

Ehhez társult a Budapesttel szembeni ambivalencia. A főváros a modern magyar kultúra legfontosabb központjává vált, ugyanakkor sokak számára éppen gyors növekedése, nemzetközi jellege, polgári társadalma és sajtóvilága tette gyanússá. Budapest egyszerre testesítette meg az ország modernizációjának sikerét és az attól való félelmet, hogy a modernizáció feloldja a hagyományos társadalmi és nemzeti kereteket. Amikor később a Nyugat ellenfelei idegenszerűséget,

kozmozopolitizmust vagy a magyar hagyománnyal való szakítást vetettek az új irodalom szemére, ezek mögött az esztétikai kifogásokon túl egy egész társadalmi átalakulás bizonytalansága is megjelent. Egy egész társadalmi átalakulás bizonytalansága jelent meg bennük.

Az új irodalom képviselői ugyanakkor nem alkottak egységes ideológiai táborát. Ez már a kezdet kezdetén látható volt. Más politikai nézeteket vallott Ady, másképp gondolkodott Babits, Kosztolányi vagy később Móricz. A későbbi vitákban gyakran egyetlen „Nyugat-táborról” beszéltek, mintha azonos világnézetű szerzők szervezett közössége lett volna. A folyóirat jelentőségét azonban éppen az adta, hogy egymástól nagyon különböző alkotói világok számára teremtett közös nyilvánosságot.

Amikor 1908 januárjában megjelent a Nyugat első száma, a magyar kulturális életben már megvoltak azok a feltételek, amelyek lehetővé tették egy új fórum gyors jelentőséghez jutását. Ignó főszerkesztő, Osvát Ernő és Fenyő Miksa szerkesztő olyan folyóiratot hozott létre, amely kezdetben szerény példányszámú vállalkozás volt, mégis rövid idő alatt viszonyítási ponttá vált. A lap nem azért lett meghatározó, mert minden jelentős magyar író benne közölt, vagy mert olvasottságban felülmúlta volna

a nagy napilapokat. Azért lett az, mert koncentráltan jelenítette meg azt az irodalmi átalakulást, amely addig sok különböző fórumon zajlott.

A Nyugat neve később önálló kulturális fogalommá vált. Ez azonban visszafelé torzíthatja a képet. 1908-ban még korántsem volt magától értetődő, hogy a folyóiratból korszakjelző intézmény lesz. Az első nemzedék tagjai sem valamiféle előre kidolgozott közös program végrehajtóiként érkeztek. Ami összekötötte őket, az inkább a szabadság igénye volt: annak lehetősége, hogy az irodalmi értéket ne előre rögzített nemzeti, erkölcsi vagy formai követelmények alapján ítéljék meg.

Ez a szabadságigény önmagában is kihívást jelentett a régebbi kulturális rendszer számára. Nem azért, mert a Nyugat írói valamennyien megtagadták volna a nemzeti hagyományt, hanem mert vitatták, hogy bárki kizárólagos joggal rendelkezhet annak meghatározására. A későbbi 1927-es vita egyik legfontosabb kérdése már itt jelen volt csírájában: vajon a nemzeti irodalom egy előre meghatározott értékrendhez való hűséget jelent, vagy maga is folyamatosan változik az új művek hatására?

Az első világháború előtt erre még nem született végleges válasz. A két kulturális világ határai nem merevedtek meg. A később egymás ellenfeleiként megjelenő szereplők még sokszor ugyanazokon a fórumokon találkoztak, ugyanazokat a klasszikusokat tisztelték, és nem feltétlenül gondolták úgy, hogy választaniuk kellene két Magyarország között. A szakadás azonban már elkezdődött. Az irodalmi ízlés mögött társadalmi, politikai és nemzedéki különbségek sűrűsödtek, és az új század első évtizedében megjelent az a költő, akinek személye ezeket a különbségeket egyetlen nagy vitában tudta összpontosítani.

2. Ady belép a magyar irodalomba

Ady Endre nem úgy érkezett a magyar irodalomba, ahogy egy később klasszikussá váló költő pályáját utólag elképzelni szokás. Nem egyöntetű csodálat fogadta, és még csak nem is egyszerű értetlenség. Fellépése szinte azonnal állásfoglalásra kényszerítette környezetét. Verseiről nehéz volt úgy beszélni, hogy a vita ne terjedjen át a költő személyére, politikai nézeteire, magyarságára, életformájára és arra a kulturális világra, amelyet képviselni látszott.

Ennek egyik oka maga Ady volt. Nem törekedett arra, hogy belesimuljon egy már létező irodalmi rendbe. Költői szerepét kihívó öntudattal alakította, és publicisztikájában sem kerülte a konfliktust. A magyar társadalom elmaradottságáról, a politikai elit felelősségéről, a feudalizmus továbbéléséről vagy az ország európai helyzetéről olyan nyelven beszélt, amely sokak számára nem kritikai hazafiságnak, hanem támadásnak hangzott. Az irodalmi modernség kérdése ezért már korán összekapcsolódott a politikai Magyarország megítélésével.

A konfliktus különös erejét az adta, hogy Ady költészetében a magyarság bírálata és a hozzá való végletes kötődés egymástól elválaszthatatlanul jelent meg. A költő egyszerre tudta saját országát reménytelennek, elmaradottnak és tragikusan szeretett közösségnek látni. Ellenfelei ezek közül gyakran a legkeményebb mondatokat emelték ki, hívei pedig azt hangsúlyozták, hogy a bírálat éppen a kötődés mélységéből fakad. Ez a két értelmezés később Berzeviczy és Babits vitájában csaknem változatlan formában tért vissza.

A század első éveiben azonban még nem lehetett előre látni, mekkora történelmi súlyt kap majd Ady alakja. Nagyvárad újságíróként, majd párizsi tapasztalatokkal a háta mögött olyan modern városi és európai horizontot vitt a magyar irodalomba, amely szokatlanul hatott. Az Új versek 1906-os megjelenése után a vita már nem kerülhette meg. A kötet címének egyszerűsége is programként hatott: az „új” kronológiai megjelölésként és egy másfajta költői beszéd bejelentéseként egyszerre hatott.

Az újdonság ugyanakkor nem jelentett hagyománytalanságot. Ady verseinek nyelve bibliai, protestáns, kurucos és népköltészeti rétegeket is

mozgósított. A modernség és az archaikus magyar hagyomány sajátos módon kapcsolódott össze benne. Éppen ezért vált később olyan nehéz az a konzervatív érvelés, amely egyszerűen idegen minták követőjeként próbálta leírni. Ady nyugati és magyar egyszerre volt, sőt költészetének feszültsége gyakran éppen abból fakadt, hogy e két irányt nem lehetett benne szétválasztani.

A Nyugat 1908-as indulása új helyzetet teremtett számára. Ady immár nem magányos botrányhősnek látszott, hanem egy új irodalmi nemzedék legfeltűnőbb alakjának. Ez azonban azzal a következménnyel is járt, hogy a személyével szembeni ellenérzések könnyen átterjedtek másokra. Babits, Kosztolányi, Juhász Gyula, Móricz és a folyóirat köréhez kapcsolódó számos szerző rendkívül különböző alkotó volt, a Nyugat ellenfeleinek szemében azonban fokozatosan egyetlen kulturális irányzat képviselőivé válhattak.

A leegyszerűsítésnek komoly következménye lett. Ha Ady egy költőnél többet, egy egész „irányt” jelképez, akkor róla ítélve egész nemzedékek fölött lehetett ítéletet mondani. Ha versei mögött politikai programot láttak, akkor a Nyugat egészére rá lehetett vetíteni ezt a programot. Amikor Berzeviczy 1927-ben Ady költészetéről beszélt, húsz év alatt kialakult értelmezési

hagyomány állt mögötte. A költőt már régen nem kizárólag művei alapján ítélték meg: személye a modern magyar kultúra egyik szimbólumává vált.

Ebben maga a Nyugat is szerepet játszott. Ady kivételes rangját a lap köre korán felismerte és erősen képviselte. A későbbi ellenfelek számára ebből könnyen az következett, hogy aki Adyval szemben fenntartásokat fogalmaz meg, az egész új irodalmat kérdőjelezi meg; fordítva pedig a nyugatos közegben Ady támadása sokszor az egész nemzedék elleni támadásként hatott. Így alakult ki az a kölcsönös érzékenység, amely 1927-ben már egyetlen mondatot is képes volt országos vitává növesztetni.

A legmélyebb nézetkülönbség mégsem a versek formai újdonságairól szólt. Az 1920-as évekre ezeknek a vitáknak egy része elavult. Ady hatása már letagadhatatlan volt. A kérdés inkább az lett, miként illeszthető be a nemzeti történetbe. Lehet-e annak a költőnek a magyarságát a nemzeti kánon részének tekinteni, aki a történelmi Magyarországot olyan kegyetlenül ostromozta? Tekinthető-e hazafiasnak az a költészet, amely sokszor a nemzeti önelégültség legérzékenyebb pontjait támadta? Vagy éppen ez a kritikai magatartás jelentette a hazaszeretet egyik

modern formáját?

A kérdések azért váltak később különösen súlyossá, mert közben összeomlott az a Magyarország, amelyről Ady írt. Az első világháború után minden korábbi mondat új jelentést kapott. Amit 1910 körül radikális társadalomkritikának lehetett olvasni, azt 1920 után egyesek jóslatként, mások vádiratként, ismét mások a pusztulást előkészítő szellemi rombolásként értelmezték. Ady műveire rátelepedett az utólagos történelmi tudás.

A költő 1919. január 27-én meghalt. Nem látta a Tanácsköztársaságot, nem látta Trianont, és nem vehetett részt azokban a vitákban sem, amelyekben később újra és újra vádlottként vagy tanúként idézték meg. Halála különös szabadságot adott az értelmezőinek. Többé nem válaszolhatott. Nem korrigálhatta, hogyan használják fel verseit, politikai cikkeit vagy korábbi kijelentéseit. Az élő Adyból rövid idő alatt történelmi jelkép lett.

Innen kezdődött az igazi Ady-pör. Már nem annak eldöntése volt a kérdés, hogy jelentős költő-e. Egyre inkább az, hogy mit kell kezdenie vele a magyar kulturális emlékezetnek. Beengedhető-e az iskolába? Odaállítható-e Arany és Petőfi mellé? Lehet-e egy olyan

nemzeti kánon része, amelynek eszméjét maga is szenvedélyesen bírálta? És ha igen, ki mondja meg, melyik Ady kerül be ebbe a kánonba: a forradalmi költő, a szerelmes, az istenkereső, a magyarság ostromozója vagy a magyarság tragikus szerelmese?

A húszas évek magyar irodalmi vitáinak jelentős része e kérdések körül forgott. Ady halott volt, de kulturális jelenléte egyre nagyobb lett. Körülötte rendeződtek újra a táborok, és rajta keresztül kezdték meghatározni egymást. A konzervatív oldal számára fokozatosan próbakővé vált, milyen viszonyt alakít ki hozzá az új irodalom; a Nyugat köre számára pedig az lett próbakővé, elismeri-e a hivatalos kultúra Ady helyét a magyar irodalomban.

Amikor tehát 1927-ben Berzeviczy Albert a Kisfaludy Társaság emelvényén ismét Ady nevét mondta ki, egy több mint húsz éve zajló konfliktus egész története megszólalt vele. Az a vita, amely majd A kettészakadt irodalom cím alatt válik híressé, valójában ekkor már régen elkezdődött.

3. Babits, Juhász, Kosztolányi - az új nemzedék

Az irodalomtörténet utólag hajlamos olyan nemzedékeket alkotni, amelyek tagjai saját fiatalságuk idején még nem tudták, hogy egyszer közös fejezetben szerepelnek majd. Babits Mihály, Juhász Gyula és Kosztolányi Dezső pályájára különösen igaz ez. Amikor a XX. század első éveiben a budapesti egyetemen Négyesy László híres stílusgyakorlatain találkoztak, nem egy kész irodalmi mozgalom fiatal harcosai voltak. Tanárok, költők, nyelvek, filozófiák és formák között keresték saját hangjukat, s miközben hamar felismerték egymás tehetségét, egyikük sem láthatta előre, hogy néhány év múlva egy olyan nemzedék képviselőinek tekintik majd őket, amelyet ellenfelei egységes „új irodalomként” próbálnak meghatározni.

Négyesy szemináriuma különleges találkozóhely volt. Az egyetemi oktatás hagyományos rendjén belül működött, mégis olyan szabadságot biztosított, amelyben a hallgatók saját írásaikat mutathatták be, vitatkozhattak nyelvről és versformáról, és közvetlenül tapasztalhatták meg, hogy az irodalom nem lezárt kánon, hanem

folyamat. Babits, Kosztolányi és Juhász számára ez nem valamiféle lázadás iskolája volt. Éppen ellenkezőleg: klasszikus műveltséget, formaérzékét és filológiai érdeklődést vittek magukkal innen. Az a későbbi kép, amely szerint a modern magyar irodalom egyszerűen hátat fordított a hagyománynak, már az ő indulásuk ismeretében is nehezen tartható.

Babits különösen erős bizonyíték erre. Latin és görög szerzőket olvasott, Dante világában éppúgy otthon volt, mint a modern francia vagy angol költészetben, s egész pályáján foglalkoztatta az európai kulturális folytonosság kérdése. Nem a múlt ellenében kereste a modernséget. Inkább azt próbálta megérteni, miként lehet egy régi hagyomány akkor is élő, ha közben megváltozik körülötte a világ. Ez a gondolkodásmód később meghatározó lesz a kettészakadt irodalom érvelésében is. Amikor Berzeviczy az új irodalomnak a múlttól való elszakadásáról beszél, Babits részben azért reagál olyan érzékenyen, mert saját pályája tapasztalata alapján éppen az ellenkezőjét érzi igaznak.

Kosztolányi más természet volt. Könnyedebbnek tűnő, játékosabb személyisége mögött rendkívüli nyelvi fegyelem működött. A magyar nyelv iránti szenvedélyes érdeklődése később odáig vezetett, hogy a nyelvi

hagyomány és az idegen hatások kérdésében olykor egészen más következtetésekre jutott, mint azok a kortársai, akikkel fiatalon még ugyanahhoz az új nemzedékhez sorolták. Ez önmagában is mutatja, mennyire bizonytalan a „nyugatosok” egységes táboráról beszélni. Az irodalmi modernség nem azonos politikai vagy világnézeti programot jelentett, hanem mindenekelőtt közös igényt arra, hogy a mű értékét ne előre rögzített szabályok alapján döntsék el.

Juhász Gyula pályája megint másképpen alakult. Vidéki tanárságok, személyes válságok, a fővárosi irodalmi élet központjától való távolság kísérték életét, miközben generációjának egyik legfinomabb lírikusa lett. Az ő helyzete azért különösen fontos a későbbi történetben, mert egyszerre tartozott szellemileg az új irodalomhoz és őrzött erős kapcsolatot egy hagyományosabb magyar kulturális érzékenységgel. Amikor 1927-ben az irodalom egységéről ír, nem kívülálló békítőként szólal meg. Saját nemzedéke mellőzését személyes tapasztalatként ismeri, mégis keresi annak lehetőségét, hogy a két oldal valamiképpen beszélni tudjon egymással.

A három fiatal költő levelezése és korai kapcsolata azt az időszakot őrzi, amikor a későbbi táborhatárok még

nem szilárdultak meg. Eszmét cseréltek, bátorították és bírálták egymást, fordításokról, versekről, filozófiáról beszéltek. Adyhoz való viszonyuk sem volt kezdettől azonos. A későbbi irodalomtörténeti elbeszélés könnyen úgy mutatja be a Nyugat első nemzedékét, mintha Ady köré rendeződve érkezett volna meg a magyar kultúrába. A valóságban Babits és Kosztolányi költői világa több ponton távol állt Adyétól, s a költő személye és hatása közöttük is vitát, fenntartást és olykor versengést váltott ki.

Ez annál fontosabb, mert húsz évvel később Berzeviczy és más konzervatív kritikusok hajlamosak voltak Ady zászlaja alatt egyetlen közösségként látni mindazokat, akik a Nyugat körében jelentek meg. Juhász 1927-es visszatekintése éppen ennek a helyzetnek az abszurditását érzékelteti. Saját nemzedékét Ady ragyogása sokáig háttérbe szorította, írta, miközben Babitsot, Kosztolányit és Tóth Árpádot bármely jelentős európai irodalom vállalhatná. Ebben egyszerre van jelen Ady kivételes rangjának elismerése és annak tudata, hogy az úgynevezett Ady-nemzedék soha nem volt egyetlen költő változatainak gyűjteménye.

A személyes viszonyok azért is érdekesek, mert a kulturális táborok későbbi merevségéhez képest jóval

összetettebb képet mutatnak. A fiatal írók olyan professzoroktól tanultak, akik később a hivatalos irodalmi világ képviselőiként jelennek meg. Négyesy László neve különösen jelképes ebből a szempontból. Az a tanár, akinek szemináriumán a modern magyar irodalom több meghatározó alakja találkozott, két évtizeddel később már olyan kulturális közeg része volt, amelyet a Nyugat írói gyakran a hivatalos oldalhoz soroltak. A személyes emlékezet azonban nem engedte teljesen megszűntetni a kapcsolatot. Ezért lehetett Juhász számára is természetes, hogy 1927-ben nyílt levélben forduljon egykori professzorához.

Az új nemzedék és a régi intézményrendszer viszonya kezdetben sem volt békés, de nem is volt még végleges szakítás. Az Akadémia, a Kisfaludy Társaság, a Petőfi Társaság és az egyetem világa továbbra is tekintélyt jelentett. A fiatalok elégedetlensége részben éppen abból fakadt, hogy nem közömbösek voltak e tekintély iránt. Ha teljesen érdektelennek tartották volna a hivatalos elismerést, későbbi kizártságuk sem okozott volna olyan mély sérelmet. A konfliktusban ezért kezdettől ott volt az a különös kettősség, amely 1927-ben is megmarad: az új irodalom vitatta a régi intézmények kizárólagos ítélleti jogát, de azt akarta, hogy ezek az intézmények ismerjék

el értékeit.

A Nyugat ebben a helyzetben alternatív intézményként kezdett működni. Saját tekintélyt teremtett, saját kritikai nyelvet alakított ki, és fokozatosan saját hagyományt épített. Osvát Ernő szerkesztői munkája ebből a szempontból legalább olyan fontos volt, mint bármelyik programadó tanulmány. Osvát nem egységes esztétikát kényszerített a szerzőkre, hanem tehetségeket keresett. A lap így azért lehetett egyszerre Ady, Babits, Kosztolányi, Móricz és sok más, egymástól eltérő alkotó fóruma, mert az irodalmi minőséget tekintette közös nevezőnek.

Ez a gyakorlat azonban önmagában világnézeti állásfoglalásnak tűnhetett azok szemében, akik szerint a nemzeti irodalomnak esztétikai értékeken túl közösségi, erkölcsi vagy politikai követelményeket is teljesítenie kell. Itt kezdődött a vita egyik olyan ága, amely soha nem oldódott fel teljesen. Egyik oldalon az állt, hogy az író elsősorban művéért felelős, a másikon az, hogy a mű maga sem választható el attól a közösségtől és értékrendtől, amelyben megszületik. A két álláspont természetesen egyik táborban sem jelent meg tiszta, következetes formában, de újra meg újra felszínre került.

Az első világháború előtt mindez még egy gyorsan modernizálódó ország vitájának látszott. A konfliktusnak volt élessége, de nem nehezedett rá az állam összeomlásának tapasztalata. Az új irodalom ellenfelei beszélhettek veszélyes eszmékről, kozmopolitizmusról vagy a hagyomány feladásáról, ezek a fogalmak azonban 1918 után egészen más súlyt kaptak. A háború választóvonal lett a nemzedék életében is. Juhász Gyula 1927-ben úgy emlékezett vissza, hogy a háború „derékon törte ketté” az új irodalmat. A kép azért találó, mert a törés a pályáknál mélyebbre hatolt. Az a világ tűnt el, amelyben a modernség és a konzervativizmus vitája még egy működő történelmi Magyarország kulturális belügye volt.

4. Háború, forradalmak, Trianon

1914 nyarán a magyar irodalom vitái hirtelen más léptékbe kerültek. A háború első hónapjaiban a közélet jelentős része lelkesedéssel vagy legalábbis az elkerülhetetlenség érzésével fogadta a mozgósítást. Írók és újságírók is részt vettek abban a nyilvánosságban, amely a háborút értelmezte, igazolta vagy később egyre gyakrabban megkérdőjelezte. A front elhúzódása, a veszteségek, az élelmiszerhiány és a társadalmi feszültségek azonban fokozatosan szétrombolták a kezdeti bizonyosságot.

Ady számára a háború már a kezdetektől egy tragikus történelmi folyamat része volt. Költészetében egyre erősebben jelent meg a pusztulás, a nemzeti végzet és az emberi értékek széthullásának képe. Ezek a versek később döntő jelentőségűvé váltak az Ady körüli vitában. Hívei bennük látták annak bizonyítékát, hogy a költő felismerte a katasztrófa irányát. Ellenfelei viszont a nemzettel szembeni bizalmatlanság, sőt egyes esetekben a vereségvágy jeleit olvasták ki belőlük. A különbség nem annyira az idézett sorokban, mint azok történelmi értelmezésében rejlett.

Babits háborúhoz való viszonya szintén meghatározóvá vált. Pacifista érzékenysége és az erőszakkal szembeni erkölcsi ellenállása több írásában is megjelent. Az 1917 márciusában a Nyugatban közölt Fortissimo miatt az ügyészség elkobozta a lapszámot és eljárást indított Babits ellen; a vers 1918-ban ismét megjelent. A háború után Babits múltja könnyen beilleszthetővé vált egy olyan narratívába, amely az antimilitarizmust, a radikalizmust és a forradalmak előkészítését egyazon szellemi folyamat részeinek tekintette. E kapcsolatok jelentős része azonban utólagos konstrukció volt.

1918 őszén összeomlott a Monarchia, és vele együtt a történelmi Magyarország politikai rendje. Az őszi 1918-as forradalom első napjaiban számos író és értelmiségi reményt látott a demokratikus átalakulásban. Mások bizonytalanul vagy ellenségesen figyelték a változásokat. Néhány hónappal később a Tanácsköztársaság egészen új helyzetet teremtett, s az értelmiségi részvétel kérdése később a Horthy-korszak kulturális vitáinak egyik meghatározó elemévé vált.

A Tanácsköztársaság rövid fennállása alatt a kulturális élet szereplőinek egy része tisztséget vagy feladatot vállalt az új rendszerben, mások visszavonultak, megint

mások elutasították. A későbbi számonkérés azonban gyakran nem tett finom különbséget az eltérő motivációk és szerepek között. Az irodalmi modernség egészét könnyű volt összekapcsolni a politikai radikalizmussal, különösen azért, mert az új rendszer kultúrpolitikájában több olyan értelmiségi is szerepet kapott, aki korábban a Nyugat vagy a Huszadik Század környezetében mozgott.

1919 augusztusa után a politikai fordulatot kulturális megtorlás és újrarendeződés kísérte. Az emigrációba kényszerülő vagy távozó írók és újságírók száma jelentős volt. Mások elvesztették állásukat, publikálási lehetőségeiket, vagy hosszabb-rövidebb időre kiszorultak a hivatalos intézményekből. Ezzel párhuzamosan a keresztény-nemzeti rendszer saját kulturális nyelvet alakított ki. A forradalmak tapasztalatát nemcsak politikai eseményként értelmezte, hanem szellemi és erkölcsi válság következményeként is.

Ebben az értelmezésben az irodalomnak különleges hely jutott. Ha a forradalom nem csupán politikai összeomlás volt, hanem előzetes szellemi rombolás következménye, akkor fel lehetett tenni a kérdést: kik készítették elő ezt a rombolást? A radikális sajtó, a polgári liberalizmus, a szocializmus, a szabadgondolkodó értelmiség és a modern irodalom közötti különbségek

könnyen elmosódtak. Az a Nyugat, amelynek szerzői politikailag és világnézetileg nagyon különböztek egymástól, ellenfelei szemében egy nagyobb „destruktív” kulturális folyamat részévé válhatott.

A húszas évek irodalmi konfliktusainak egyik alapvető sajátossága éppen ez lett. Az esztétikai vita többé nem maradt esztétikai. Egy vers, egy folyóirat vagy egy író értékelésében folyamatosan ott kísértett 1918 és 1919 kérdése. Ki mit tett a forradalmak előtt? Ki mit írt? Ki milyen körökhöz tartozott? Mennyiben felelős egy költő a politikai következményekért, amelyekkel ellenfelei összekapcsolják szavait? Ezek a kérdések 1927-ben Berzeviczy érvelésében is teljes erővel jelen lesznek.

A fordulatot tovább mélyítette Trianon. Az ország területének és lakosságának nagy része az új határokon kívülre került, történelmi városok, kulturális központok és intézmények kerültek más államokhoz. A politikai és gazdasági veszteséghez súlyos kulturális következmények társultak. A magyar kultúra önmagáról alkotott képe is átalakult. Mit jelentett ezek után „magyar irodalomról” beszélni? Beletartozott természetesen az erdélyi, felvidéki, délvidéki magyar irodalom is, de ezek saját intézményeket, folyóiratokat és részben saját kulturális programokat kezdtek kialakítani.

A szétszakadás fogalma ezért a húszas években egyszerre több jelentést hordozott. Szétszakadt egy ország. Határok választottak el magyar közösségeket egymástól. Megbomlott a háború előtti politikai rend, és közben a kulturális nyilvánosságban is egyre erősebben beszéltek különálló táborokról. Amikor néhány évvel később az irodalom kettészakadásáról esik szó, a kifejezés elkerülhetetlenül rezonál erre az általános történelmi tapasztalatra is.

Ez magyarázza azt is, miért kapott a „nemzeti” jelző sokkal nagyobb súlyt. A trianoni Magyarország számára a kultúra a politikai határoknál tágabb nemzeti közösség fenntartásának egyik legfontosabb eszközévé vált. Az irodalomnak ebből következően olyan szerepet tulajdonítottak, amely túlment a művészeti autonómián. A könyv, a vers, az iskola, az irodalomtörténet a nemzeti összetartozás hordozója lett. Minél nagyobb jelentőséget kapott ez a szerep, annál súlyosabbnak tűnhetett a kérdés, hogy mely művek és mely szerzők méltók a nemzeti kánonba.

A korszak új kulturális rendszerében ezért a konzervatív intézmények megerősödése mellett erős ellenőrzési igény is megjelent. A politikai hatalom és a kulturális élet kapcsolata nem volt egyszerű vagy teljes.

A könyvkiadás, a sajtó és a folyóiratok jelentős része továbbra is piaci alapon működött, s a Nyugat is fennmaradt. A húszas évek Magyarországa nem vált egységesen irányított kulturális rendszerre. Éppen ez tette lehetővé, hogy egymás mellett több nyilvánosság működjön, és hogy a közöttük folyó vita ennyire látványos legyen.

A politikai környezet azonban meghatározta a konfliktus határait. A forradalmak után létrejött rendszer kulturális közbeszédében erős antikommunizmus és antiszemitizmus jelent meg, s ezek az irodalmi vitákat sem kerülték el. Írók és szerkesztők esztétikai teljesítményét gyakran származásuk, politikai kapcsolataik vagy feltételezett társadalmi szerepük alapján minősítették. Az „idegen” és a „nemzeti” fogalmak könnyen átcsúsztak az irodalomkritikából politikai és etnikai kategóriákba.

Mindez nem jelenti azt, hogy a korszak konzervatív irodalmi világa egységes lett volna. Éppen ellenkezőleg: az új rendszer oldalán is több irányzat küzdött egymással. A hagyományos akadémiai konzervativizmus, a keresztény-nemzeti ideológia, a fajvédő radikalizmus és a mérsékeltebb reformkonzervativizmus nem ugyanazt gondolta az irodalomról. Ady körül különösen

látványosan bomlott meg az egység. Olyan szerzők és politikai gondolkodók is megpróbálták saját hagyományukba bevonni, akik egyébként élesen szemben álltak a Nyugat liberalizmusával.

Ez a folyamat az Ady-pör egyik legérdekesebb paradoxona. Minél inkább támadták Adyt a hivatalos konzervatív kultúra egyes képviselői, annál fontosabbá vált más jobboldali vagy nemzeti radikális irányzatok számára, hogy megmutassák: Ady valójában hozzájuk tartozik. A költő már nem két tábor egyszerű választóvonala volt. Több különböző Magyarország kezdett versengeni az örökségéért.

A forradalmak és Trianon ezért nem lezárták, hanem átrendezték a háború előtti irodalmi konfliktust. A Nyugat túlélte az összeomlást, de körülötte megváltozott az ország. Szerzőinek egy része emigrált, mások alkalmazkodtak az új viszonyokhoz, megint mások magánéleti és egzisztenciális válságokkal küzdöttek. A lap már nem ugyanabban a kulturális térben működött, mint 1914 előtt. Mégis megőrzött valamit abból az elvből, amely indulásakor meghatározta: az irodalmi értéket nem engedte teljesen alárendelni a politikai hovatartozásnak.

Ezzel szemben a hivatalos kulturális világ jelentős része úgy érezte, hogy 1918–1919 után éppen a politikai és erkölcsi felelősség kérdését nem lehet többé kizárni az irodalom értékeléséből. A két álláspont közötti távolság így nagyobb lett, mint a háború előtt. A vita már nem csupán arról szólt, milyen a jó magyar vers, hanem arról is, ki milyen Magyarországot akart, és felelős-e azért a Magyarorszáért, amely végül összeomlott.

A következő években Ady alakja éppen ezért vált ismét központivá. Ő volt az a halott költő, akinek műveiben minden oldal megtalálhatta a maga bizonyítékait. Versei egyszerre szolgálhattak vádiratként a régi Magyarország ellen és vádiratként saját szerzőjük ellen. Így történhetett meg, hogy a húszas évek közepére a magyar kulturális élet egyik legnagyobb vitája továbbra is egy olyan ember körül forgott, aki már évek óta nem élt.

5. Ady halála után kezdődik az Ady-pör

A nagy írók utóélete ritkán kezdődik nyugodtan, de Ady Endre esetében a halál szinte azonnal új szakaszt nyitott a küzdelemben. Amíg élt, személyisége maga is része volt a vitának. Tudott válaszolni, támadni, megsértődni, szövetségeket kötni és felrúgni. Halála után mindez megszűnt, művei azonban ott maradtak egy olyan országban, amely néhány hónapon belül gyökeresen megváltozott. Ettől kezdve mások mondták meg, mit jelentett Ady.

A költő 1919 januárjában halt meg. Már betegsége utolsó éveiben is jelképpé vált, de halála után ez a folyamat felgyorsult. A forradalmak, majd az ellenforradalom eseményei olyan értelmezési keretet hoztak létre, amelybe az életművet újra el kellett helyezni. Aki Adyt a régi Magyarország válságának prófétájaként olvasta, annak a következő évek eseményei igazolásnak tűnhettek. Aki viszont a forradalmakhoz vezető szellemi radikalizmus egyik képviselőjét látta benne, ugyanebből a történelmi sorozatból vádat építhetett.

Így alakult ki az Ady-pör sajátos szerkezete. Nem volt bíróság, nem volt vádirat és nem volt végső ítélet, mégis újra és újra ugyanazok a kérdések kerültek elő. Szerette-e Ady Magyarországot? Megértette-e a magyar történelmet? Forradalmár volt-e, és ha igen, milyen értelemben? Felelőssé tehető-e azért, ahogyan később politikai csoportok felhasználták a verseit? És talán mindennél fontosabb: hogyan kell róla beszélni az ifjúságnak?

Az utóbbi kérdés különös súlyt adott a vitának. Egy élő költő lehet botrányos, veszélyes vagy divatos anélkül, hogy az államnak, az iskolának vagy a kulturális intézményeknek feltétlenül állást kellene foglalniuk mellette. Egy halott, klasszikussá váló költő esetében azonban elkerülhetetlenül felmerül a kanonizáció kérdése. Beválogatják-e az antológiákba? Tanítják-e az iskolában? Hivatkoznak-e rá ünnepségeken? Megjelenik-e az irodalomtörténetekben a nemzeti fejlődés folytonos láncolatának részeként?

Ady esetében minden ilyen döntés politikai jelentést kaphatott. Ha bekerült a nemzeti kánonba, azzal bizonyos értelemben azt is el kellett fogadni, hogy a történelmi Magyarország egyik legélesebb kritikusa maga is a magyar hagyomány része. Ha kizárták belőle,

akkor az új irodalom szemében a kánon hitelessége vált kérdésessé. Az Ady-pör ezért egyre kevésbé Adyról szólt. Arról szólt, ki jogosult meghatározni a magyar irodalom határait.

A hivatalosabb konzervativizmus számára Ady gyors kanonizálódása kényelmetlen helyzetet teremtett. Költői nagyságát egyre nehezebb volt tagadni: hatása látható volt a fiatal költőkön, versei terjedtek, neve irodalmi tényezővé vált. Politikai és erkölcsi világának elfogadása ugyanakkor olyan engedménynek tűnhetett, amely a háború előtti kultúrharc egyik alapvető ítéletét kérdőjelezte volna meg.

Az 1922-ben megjelent Horváth János-könyv, az Aranytól Adyig ezért különösen jelentős dokumentuma ennek az átmeneti állapotnak. Horváth munkája túlmutatott az Ady-ellenes pamflet műfaján. Az irodalom és közönség kapcsolatának történetét vizsgálta, és arra kereste a választ, hogyan bomlott meg a magyar kulturális folytonosság. A róla szóló Pásztortűz-ismertetés már kész tényként írta le, hogy az irodalom és közönsége „két ellenséges táborként” néz egymással farkasszemet. Ez öt évvel megelőzte Babits híres címét.

A diagnózis mélyén az a gondolat állt, hogy a magyar kulturális fejlődés túl gyorsan váltogatja korszakait, és nincs ideje arra, hogy az új értékeket szervesen beépítse a korábbiak mellé. A klasszikus nemzeti irodalom még nem vált közös műveltséggé, amikor már megérkezett vele szemben a modern reakció. A kritika pedig elmulasztotta a közvetítést. Ahelyett, hogy értelmezte volna Adyt és kijelölte volna helyét a fejlődésben, egyszerűen tiltakozott és kitagadott.

Ez az állítás azért figyelemre méltó, mert konzervatív oldalról is részleges önkritikát tartalmazott. A szakadásért nem lehetett kizárólag az új irodalmat okolni. Ha a hagyomány őrzői nem tudják értelmezni az újat, akkor maguk is hozzájárulnak ahhoz, hogy két egymással kommunikálni képtelen kulturális közeg jöjjön létre. Éppen ez az a gondolat, amely később újra meg újra visszatér majd az egység helyreállítására irányuló kísérletekben.

Az Ady-pör azonban közben egyre szélesebb körben folyt. Nem csupán kritikusok és irodalomtörténészek vitatkoztak. Egyházi lapok, politikai újságok, tanárok, ifjúsági szervezetek és irodalmi társaságok is állást foglaltak. Egyesek attól tartottak, hogy Ady költészete romboló erkölcsi hatást gyakorol az ifjúságra; mások

éppen azt állították, hogy az új nemzedék nem értheti meg saját országának közelmúltját Ady nélkül.

A húszas évek közepére így különös állapot alakult ki. Ady egyszerre volt kitagadott és kanonizálódó költő. Minél többet vitatkoztak arról, szabad-e őt beengedni a nemzeti irodalomba, annál nyilvánvalóbbá vált, hogy már bent van. Az ellenfelek is olvasták, idézték és elemezték. Berzeviczy később külön hangsúlyozza majd, hogy Ady verseit alaposan ismeri. Maga a cáfolat igénye is a költő jelentőségének bizonyítéka volt.

A kérdés most már az volt, milyen feltételekkel történik meg az elfogadás. Lehetséges-e különválasztani a nagy költőt és a veszélyes gondolkodót? Ki lehet-e emelni az életműből a szerelmi, istenes vagy halálverseket, és háttérbe szorítani a politikai költeményeket? Vagy éppen az utóbbiak nélkül válna érthetetlenné Ady egész költői világa? Ezek a kérdések 1927-ben Berzeviczy beszédének is meghatározó dilemmái lesznek.

Közben új nemzedék nőtt fel. Azok a fiatalok, akik a világháború előtt még gyermekek voltak, már olyan Magyarországon léptek felnőttkorba, amelynek természetes tapasztalata Trianon, az ellenforradalmi

rendszer és a keresztény-nemzeti politika volt. Számukra Ady nem botrányosan új kortárs költő, hanem az előző korszak nagy halottja lett. Ezzel megváltozott az Ady-vita tétje is. A kérdés immár az lett, milyen örökséget kapjon ez a nemzedék.

Ebben a helyzetben különösen nagy jelentősége lett Makkai Sándor fellépésének. Református püspökként és erdélyi közéleti személyiségként olyan pozícióból beszélt, amelyet egyik hagyományos tábor sem tudott könnyen besorolni. Amikor Magyar fa sorsa című könyvében Ady költészetével foglalkozott, nem a Nyugat régi harcát folytatta, és nem is a baloldali politikai Ady-kultuszt képviselte. Azt próbálta megmutatni, hogyan lehet Adyt nemzeti és keresztény nevelési kérdésként komolyan venni anélkül, hogy elhallgatnák életművének ellentmondásait.

Makkai könyvének megjelenése újabb vihart kavart, noha saját bevallása szerint éppen eligazítani és békíteni akart. Ebben a paradoxonban szinte az egész korszak benne van. Aki az Ady-kérdés lezárását kereste, rendszerint újabb Ady-vitát indított. Aki az irodalom egységéről beszélt, kénytelen volt előbb megmondani, kiket és milyen feltételekkel fogadna be ebbe az egységbe. A béke minden kísérlete felszínre hozta a

szakadás mélységét.

1927-re ezért már nem kellett létrehozni a kultúrharcot. Készen állt hozzá minden: a háború előtti modernségviták emlékezete, az 1918–1919-es forradalmak politikai traumája, Trianon, az emigráció, a megváltozott intézményrendszer és mindenekelőtt Ady lezáratlan öröksége. Berzeviczy Albertnek elég volt megszólalnia ahhoz, hogy ezek a rétegek egyszerre kerüljenek felszínre.

A különös csak az volt, hogy ő maga nem új háborút akart kezdeni. Legalábbis nyíltan nem ez volt a célja. Beszédének egyik központi gondolata éppen az irodalmi erők közeledése volt. A következő hónapok azonban megmutatták, milyen nehéz úgy békét kötni, hogy a felek előbb még abban sem értenek egyet, ki tartozik ugyanahhoz az irodalomhoz.

6. Kié Ady?

A húszas évek közepére Ady Endre helyzete különös fordulatot vett. Életében az volt a kérdés, elfogadható-e egyáltalán az a nyelv és magatartás, amelyet képvisel. Halála után néhány évvel viszont már egyre kevésbé lehetett úgy tenni, mintha nem volna megkerülhetetlen. A vita súlypontja elmozdult. Az új kérdés nem az lett, hogy van-e helye a magyar irodalomban, hanem az, hogy milyen hely illeti meg, és ki jogosult meghatározni ezt a helyet.

A változás lassú volt, de jól érzékelhető. A hivatalos irodalmi intézmények Adyval szembeni fenntartásai nem szűntek meg, ugyanakkor az egyszerű elutasítás egyre kevésbé működött. A költő műveit olvasták, újranyomták, fiatalok ismerték és idézték, s hatása olyan költők munkájában is jelen volt, akik politikailag egyáltalán nem követték őt. A kulturális kánon sajátos módon alulról kezdett átalakulni. Mire a hivatalos intézmények eldöntötték volna, bebocsátják-e Adyt, az olvasóközönség egy része már régen elfoglalta számára a helyet.

Ez azonban nem jelentette azt, hogy kialakult volna valamiféle közös Ady-kép. Éppen ellenkezőleg: minél nyilvánvalóbb lett a költő jelentősége, annál több csoport

próbálta saját értelmezésébe illeszteni. A baloldali és liberális közeg számára továbbra is a háború előtti Magyarország egyik legélesebb kritikusa maradt. A Nyugat számára költői forradalma és nyelvteremtő ereje volt megkerülhetetlen. A nemzeti radikális jobboldal egyes szereplői ugyanakkor éppen a régi vezető rétegekkel szembeni támadásait, a magyarság sorsáért érzett kétségbeesését és a nemzeti önkritikát próbálták saját programjuk előzményeként értelmezni.

Ez utóbbi különösen bonyolulttá tette a helyzetet. Ha Adyt csak a politikai baloldal költőjének lehetett volna tekinteni, a konzervatív intézményrendszer könnyebben húzhatott volna világos határt közte és a saját hagyománya közé. Csakhogy Ady nem illett bele ilyen egyszerű felosztásba. Szabó Dezső, Zsilinszky Endre vagy Milotay István is talált benne olyan motívumokat, amelyekből egy jobboldali, rendszerkritikus Ady-képet lehetett felépíteni. Ez nem jelentette az egész életmű elfogadását. Inkább azt, hogy a költő örökségeért olyanok is versengeni kezdtek, akik a Nyugat politikai és társadalmi közegével többnyire szemben álltak.

A vitákban így egyre több Ady jelent meg. Volt egy forradalmár Ady, egy magyarságát ostorozva szerető Ady, egy dekadensnek nevezett költő, egy vallásos Ady,

egy erotikus Ady, egy politikai újságíró és egy mindezek fölött álló nagy lírikus. A különböző értelmezők rendszerint ugyanabból az életműből válogattak, de más és más részeket tekintettek központinak. A vita ezért egyre kevésbé arról szólt, mi található Ady műveiben, és egyre inkább arról, melyik Ady legyen a nemzeti emlékezet számára mérvadó.

A kérdés különösen élesen vetődött fel az ifjúság nevelésében. Ady már nem volt kortárs botrányhős, akitől a konzervatív kritika egyszerűen óvhatta volna az olvasókat. Az új nemzedék számára történelmi figura lett. A tanároknak, lelkeseknek, irodalomtörténészeknek és kulturális intézményeknek valamiképpen állást kellett foglalniuk arról, hogyan beszéljenek róla. Ha teljesen elutasítják, könnyen hiteltelenné válhatnak azok előtt a fiatalok előtt, akik már maguk is olvassák. Ha viszont elfogadják, meg kell mondaniuk, milyen erkölcsi és nemzeti jelentést tulajdonítanak műveinek.

Ez a helyzet magyarázza, miért vált 1927 olyan sűrű évvé az Ady körüli viták történetében. Berzeviczy Albert a Kisfaludy Társaság ünnepi ülésén még egyszer megpróbálta meghatározni azokat a feltételeket, amelyek mellett a modern irodalom és a hivatalos kultúra közeledhetne egymáshoz. Néhány hónappal később pedig

megjelent Makkai Sándor könyve, amely egészen más irányból közelített ugyanahhoz a problémához. Mindkét esetben a közeledés szándéka hangzott el, és mindkét esetben újabb harc következett.

A különbség jelentős volt. Berzeviczy a hivatalos magyar kulturális hierarchia csúcsáról beszélt. Az Akadémia elnöke, a Kisfaludy Társaság vezetője volt, a régi állami és kulturális elit egyik legtekintélyesebb képviselője. Makkai viszont Erdélyből érkezett, református püspökként és olyan magyar kisebbségi közeg képviselőjeként, amely Trianon után egészen más politikai tapasztalatokat szerzett. Emiatt szavai nehezebben voltak besorolhatók a magyarországi táborlogikába.

Ady erdélyi fogadtatása önmagában is külön történet. Az új határok közé került magyar közösségek számára az irodalom szerepe megnőtt. A kulturális önazonosság, a nyelv és az intézmények megőrzése politikai értelemben is létkérdéssé vált. Ebben a helyzetben a magyar irodalmat nehezebb volt egyszerűen budapesti központból szemlélni. Az erdélyi irodalmi élet saját lapokat, társaságokat és tekintélyeket hozott létre, s fokozatosan önállóbb hangot alakított ki.

Erdélyből nézve Ady alakja is más összefüggésbe kerülhetett. A magyarság hibáit bíráló költőt nem feltétlenül lehetett ugyanúgy olvasni, mint Budapesten. A kisebbségi létben a nemzeti önkritika és a nemzeti önvédelem egyszerre vált fontossá. Egy magyar közösségnek, amely saját kulturális fennmaradásáért küzdött, szüksége volt önbizalomra, de arra is, hogy kritikusan gondolkodjon saját korábbi kudarcairól. Ez a kettősség Makkai Ady-értelmezésében is érzékelhető.

A magyarországi konzervatív kritika egy része azonban éppen ezt a különállást fogadta gyanakvással. Felmerült a kérdés, létrejöhet-e egy külön „erdélyi lélek”, amely másként ítéli meg a magyar kultúra hagyományát, mint az anyaországi intézmények. A vita itt ismét túlnőtt Adyn. A háttérben az állt, hogy Trianon után valóban több központúvá vált a magyar irodalom, és Budapest már nem rendelkezett ugyanazzal a kulturális kizárólagossággal, mint korábban.

A költő örökségeért folyó verseny ezért egyúttal a magyar kulturális tér újrarendeződésének története is volt. Nemcsak baloldal és jobboldal, modernség és konzervativizmus állt egymással szemben. Budapest, Kolozsvár és más határon túli központok is saját szempontokkal léptek be a vitába. A „kié Ady?”

kérdésben lassan az is benne foglaltatott, hogy ki beszélhet az egész magyar kultúra nevében.

Az egyik legfeltűnőbb jelenség az volt, hogy a költő azok között is terjedt, akiknek elvileg távol kellett volna tartaniuk magukat tőle. Protestáns ifjúsági körökben, fiatal értelmiségiek között, az új nemzeti gondolat keresői körében is olvasták. Az Ady elleni hagyományos érvek egyre kevésbé érték el őket. Az a vád, hogy költészete homályos, erkölcstelen vagy nemzetietlen, nem feltétlenül győzte meg azt, aki közben személyesen megtapasztalta verseinek erejét.

Ez teremtette meg Makkai könyvének igazi jelentőségét. Nem Ady híveit kellett meggyőznie arról, hogy a költő jelentős. Sokkal fontosabb volt, hogy olyan fiatalok számára adott értelmezési lehetőséget, akik vallásos, protestáns és nemzeti közegből érkeztek, mégsem tudták egyszerűen elfogadni Ady teljes kitagadását. A könyv azzal vált veszélyessé ellenfelei szemében, hogy megszüntette azt az egyszerű választást, amely szerint vagy a hagyomány oldalán áll valaki, vagy Ady oldalán.

A magyar kultúrharc egyik legmélyebb feszültsége éppen ebből fakadt. A táborok határai akkor működnek a

legjobban, ha a másik oldalhoz tartozó értékeket is el lehet utasítani. Ady azonban túl nagy költőnek bizonyult ahhoz, hogy ezt tartósan meg lehessen tenni. Amikor egy református püspök kezdte el magyarázni, miért kell komolyan venni, a vita addigi rendje megbomlott.

7. Makkai Sándor és a Magyar fa sorsa

Makkai Sándor 1927-ben megjelent könyve már címében is jelezte, hogy szerzője nem egyszerű irodalmi tanulmányt akar írni. Magyar fa sorsa. A vádlott Ady költészete – a két rész együtt szinte egész programot fogalmazott meg. Ady itt vádlottként állt az olvasó előtt, Makkai pedig nem feltétlenül felmenteni akarta, hanem újratárgyalni az ügyét. A hangsúly azon volt, hogy az ítéletet ne régi jelszavak alapján, hanem a teljesebb életmű ismeretében mondják ki.

A könyv megszületését közvetlen nevelési kérdés indokolta. Makkai szerint a fiatalok amúgy is olvasták Adyt. A költőt nem lehetett egyszerű tiltással eltüntetni, ezért az lett a kérdés, milyen segítséget kapjon az ifjúság az értelmezéséhez. A szerző nevelőként és egyházi emberként is felelősséget érzett azért, hogy az olvasás ne rajongás vagy elutasítás formájában történjen, hanem kritikai mérlegeléssel.

Már ez a kiindulópont is eltért a korábbi Ady-ellenes állásponttól. Az utóbbi gyakran abból indult ki, hogy maga az olvasás jelenthet veszélyt. Makkai viszont abból, hogy Ady jelenléte tény. Ha egy költő hat az ifjúságra, a

pedagógia feladata nem az, hogy letagadja ezt a hatást, hanem hogy megpróbálja értelmezni. Az álláspont a korszak viszonyai között jóval radikálisabbnak bizonyult, mint amilyennek mai szemmel látszik.

Makkai nem idealizálta Adyt. Beszélt túlzásairól, önpusztításáról, társadalmi ítéleteinek egyoldalúságáról és személyiségének diszharmóniájáról. Elismerte, hogy a költő a magyar sors megítélésében olykor vad, igazságtalan és keserű volt. A különbség inkább abban állt, hogy e hibákat nem tekintette elegendő indoknak az egész életmű elutasítására. A költő ellentmondásait nem külső hibának látta, hanem művészetének egyik forrásaként.

A könyv központi fogalma a kritikai hazaszeretet volt. Makkai szerint Adytól éppen azt lehet megtanulni, hogy a nemzet szeretete nem azonos saját hibáinak elhallgatásával. Egy közösség iránti kötődés megengedheti, sőt megkövetelheti az önvizsgálatot. E gondolatban Széchenyihez kapcsolta Adyt, ami önmagában is provokatív állításnak számított. A konzervatív kritika számára Széchenyi a nemzeti önkritika legitim hagyományát képviselte, Ady viszont sokak szemében átlépte annak határait. Makkai e két alakot közelítette egymáshoz.

Az összevetés nem azt jelentette, hogy egyenlőségjelet tett közöttük. Inkább azt, hogy Ady magyarságkritikáját megpróbálta beilleszteni egy régebbi magyar hagyományba. Ha a nemzet nagyjai korábban is ostromozták saját közösségük hibáit, akkor önmagában a kemény bírálat nem lehet bizonyíték hazafiatlanságra. A kérdés az, miből fakad a bírálat, és milyen jövőt akar elérni.

Makkai értelmezésében Ady tragikus alak volt. Nem harmonikus példakép, hanem olyan személyiség, akiben egy egész korszak ellentmondásai felerősödtek. Ezért használta a betegség és kórkép fogalmait is, de nem ugyanabban az értelemben, ahogy a költő ellenségei. Nála a kórkép tanulságot hordozott. Ady zavarai egy beteg társadalom zavarait is megmutatták. Az egyéni sors és a nemzeti sors összekapcsolódott.

A vallásos Ady értelmezése ugyancsak fontos szerepet kapott. Makkai nem tekintette hamisnak vagy pusztá póznak a költő istenes verseit. Éppen ellenkezőleg: a bűnbánat, az Isten utáni vágy és a hitért való küzdelem olyan tapasztalatként jelent meg nála, amely egy protestáns olvasó számára is komolyan vehető. Ady vallásossága nem felelt meg az intézményes egyházi kegyesség normáinak, de Makkai szerint ettől még valódi

lelki küzdelmet fejezhetett ki.

Itt vált a könyv különösen kényelmetlenné az Ady-ellenes protestáns közeg számára. Egy kívülálló modern kritikus dicsérete könnyen elutasítható lett volna. Makkai azonban belülről beszélt. Református püspök volt, és művét protestáns fiataloknak szánta. Nem lehetett egyszerűen azt mondani róla, hogy nem érti a vallás vagy a nemzeti hagyomány szempontjait. Éppen ezeket a szempontokat fordította Ady javára.

A könyv mögött ott állt az erdélyi tapasztalat is. Makkai a nemzetet az állami és politikai közösségnél tágabban értette. Trianon után a magyar kultúra fennmaradása a határokon kívül különösen erősen függött attól, képes-e a közösség megújítani önmagát. A hagyomány őrzése önmagában nem lehetett elegendő, ha közben a jelen kérdéseire nem születik válasz. Ady ebben az összefüggésben olyan költővé vált, aki éppen a megújulás kényszerét fogalmazta meg.

A konzervatív kritika azonban másként olvasta Makkai érveit. A Pannonhalmi Szemle részletes bírálata jól mutatja az ellenérzések természetét. A lap szerzője nem tagadta Makkai jóhiszeműségét, de úgy vélte, a püspök túlságosan messz megy Ady felmentésében. Különösen

kifogásolta, hogy Makkai a zseni diszharmóniájából vezeti le a költő erkölcsi ellentmondásait. A bíráló szerint az erkölcsi normák a lángészre is vonatkoznak, és a tehetség nem adhat felmentést az egyéni felelősség alól.

A vita ezen a ponton igen mély filozófiai kérdéshez ért. Elválasztható-e egymástól a művészi nagyság és a személyes erkölcsi ítélet? Lehet-e valaki nagy költő akkor is, ha életének vagy politikai nézeteinek jelentős részét elutasítjuk? A kérdés ma közismert kulturális problémának tűnik, a húszas évek magyar irodalmi életében azonban közvetlenül összekapcsolódott a nemzeti kánon ügyével.

Makkai lényegében azt állította, hogy igen. Ady életének ellentmondásai nem semmisítik meg költészetének értékét, sőt részben éppen ezekből az ellentmondásokból születtek művei. Ellenfelei viszont attól tartottak, hogy az ilyen különválasztás erkölcsi relativizmushoz vezet. Ha a zsenire más szabályok vonatkoznak, akkor milyen értékrendet közvetít az irodalom az ifjúságnak?

Mindez magyarázza, miért nem maradhatott Makkai könyve szűk szakmai vita tárgya. A szerző nemcsak Adyt értékelte újra, hanem az irodalmi nevelés elveit is. Azt

sugallta, hogy a fiatal olvasót nem tiltásokkal, hanem ítélőképességgel kell felruházni. Ehhez pedig olyan szerzőkkel is szembe kell nézni, akik nem kínálnak egyszerű erkölcsi példát.

A könyv hatásának erejét jól mutatja, hogy nemcsak a Nyugat köre fogadta érdeklődéssel. Szekfű Gyula és Benedek Elek is Makkai mellé állt, ami ismét bizonyította, hogy az Ady-vita már régóta nem fedte pontosan a megszokott politikai táborhatárokat. A konzervatív világban belül is megjelent egy olyan irány, amely szerint a modern irodalom értékeit nem lehet egyszerűen kitagadni, mert ezzel a hagyomány őrzői saját kulturális befolyásukat gyengítik.

A felismerés mögött gyakorlati tapasztalat is állt. Az ifjúság egy része nem az előírt kánon szerint olvasott. Ady népszerűsége nőtt, s egyre kevésbé működött az a kritikai nyelv, amely kizárólag romlottságot, homályosságot vagy nemzetietlenséget látott benne. Ha a hivatalos kultúra továbbra is csak ezzel a nyelvvel beszél, fennállt a veszély, hogy nem Adyt szorítja ki, hanem saját tekintélyét veszti el.

Ez az ellentmondás az egész 1927-es kultúrharcot meghatározta. A régi intézmények érezték, hogy a teljes

elutasítás nem fenntartható, de nem találták meg azt a formát, amelyben az új értékeket saját önképük feladása nélkül be lehetne fogadni. Berzeviczy az egység szükségességéről beszélt, de Ady politikai és erkölcsi világát továbbra is elfogadhatatlannak tartotta. Makkai viszont éppen azt próbálta megmutatni, hogy az elfogadás nem jelent azonosulást minden részlettel.

Ezért volt A magyar fa sorsa több egyszerű Ady-könyvnél. Kísérlet volt arra, hogy a magyar kultúrában megszűnjön az a reflex, amely minden vitatott szerzőt először táborok szerint osztályoz. Makkai azt szeretete volna, ha Adyt el lehet olvasni úgy, hogy egyszerre látják nagyságát, tévedéseit, lelki küzdelmeit és történelmi jelentőségét. A korszak azonban még nem volt kész erre a nyugalomra.

8. Egy könyv, amely újra megnyitotta az árkokat

A Magyar fa sorsa fogadtatása szinte tökéletesen igazolta azt, amit maga a könyv meg akart haladni. Ady körül ismét táborok alakultak, s a vita gyorsan túlnőtt az eredeti szövegen. Egyetlen könyv értékelésén keresztül újra felmerült a modernség, a kereszténység, a nemzeti hagyomány, a nevelés és az erdélyi magyar kultúra helyének kérdése.

A reakciók hevessége részben abból fakadt, hogy Makkai személye felborította a megszokott szereposztást. Ha egy Nyugat-kritikus dicsérte Adyt, azt a konzervatív sajtó a másik tábor természetes álláspontjának tekinthette. Ha azonban egy református püspök jelentette ki, hogy Adytól kritikai hazaszeretetet lehet tanulni, akkor a vita a saját oldalon belültre került. A határvonal többé nem húzható meg egyszerűen egyházi és világi, nemzeti és kozmopolita, konzervatív és modern között.

A legélesebb bírálatok ezért a könyv tételein túl azt a veszélyt is érzékelték, hogy Makkai új értelmezési nyelvet kínál az ifjúságnak. Ha Ady egyszerre lehet kritizálható és mégis nemzeti jelentőségű költő, akkor

megrendül az a rendszer, amelyben az irodalmi kánon erkölcsi engedelmességi próbához hasonlít. Nem kell többé elfogadni vagy elutasítani egész életműveket egyetlen ítélettel.

A konzervatív kritika ezzel szemben többnyire továbbra is erős határokat akart fenntartani. Nem feltétlenül tagadta Ady költői tehetségét, de ragaszkodott ahhoz, hogy politikai és erkölcsi szerepét veszélyesnek tekintse. Berzeviczy álláspontja ennek egyik legjellegzetesebb példája volt. Elismerte Ady rendkívüli tehetségét, majd lényegében az egész politikai gondolkodását súlyosan elítélte. A kettő együtt furcsa kompromisszumot eredményezett: a zseni elismerhető, az életmű központi gondolatai azonban nem.

Makkai éppen ezt a kettősséget akarta meghaladni. Szerinte Ady nagysága nem választható el attól a szenvedélytől, amellyel saját nemzetét bírálta. Ha ezeket a verseket kivonják az életműből, egy megszelídített, részleges Ady marad. Az ilyen kanonizáció ugyan befogadhatja a költőt a nemzeti panteonba, de csak azon az áron, hogy a legkényelmetlenebb vonásait eltünteti.

A vita különösen erősen jelent meg a katolikus sajtóban. A Pannonhalmi Szemle bírálata részletes

érveléssel mutatta meg, hol látja Makkai értelmezésének veszélyét. A szerző számára a probléma ott kezdődött, hogy Makkai túl közel került Ady önigazolásához. Ha minden túlzás mögött a nemzet hibái, a zseni diszharmóniája vagy a történelmi helyzet áll, akkor végül eltűnik az egyéni felelősség. A kritika innen nézve nem Ady költői értékét, hanem Makkai erkölcsi értékelési rendszerét vitatta.

Más katolikus megszólalások ennél jóval harciasabbak voltak. A Magyar Kultúra számára Ady és a Nyugat kérdése szorosan összekapcsolódott a radikalizmus, a szabadkőművesség, a liberalizmus és a forradalmak emlékezetével. A lap nyelvében az irodalmi vita gyakran politikai és társadalmi gyanúsításokkal keveredett. A „kettőszakadt irodalom” árkai szerintük nem azért mélyültek, mert a konzervatív oldal nem volt elég befogadó, hanem mert a másik tábor nem mondott le azokról az eszmékről, amelyeket ők a nemzeti és keresztény renddel összeegyeztethetetlennek tartottak.

Ebben a gondolkodásban Makkai különösen kellemetlen figurává vált. Nem lehetett rá könnyen alkalmazni a megszokott vádat, hogy idegen a keresztény vagy nemzeti hagyománytól. Ezért a vitában új magyarázat született: Makkai tévedését részben Erdély

különálló kulturális fejlődésével kezdték indokolni. A probléma így már nem egyetlen püspök Ady-képéről szólt, hanem arról, vajon az elszakított területeken létrejövő magyar irodalom nem távolodik-e el az anyaországi kultúrától.

A kérdés különös erővel mutatta meg Trianon kulturális következményeit. A politikai határokon túl élő magyar közösségeknek szükségük volt saját intézményekre, saját lapokra és helyi értelmiségre. Ezek természetesen önállóbb kulturális döntéseket is hoztak. Az anyaországi kritika egy része viszont attól tartott, hogy az önállósodás idővel külön kánont és külön nemzeti önértelmezést hoz létre.

A Magyar Kultúra egyik későbbi írása már kifejezetten arról beszélt, hogy a Berzeviczy által felismert szakadék tovább szélesedik. Az erdélyi Ady-kultuszt és Makkai fellépését egy olyan folyamat részeként értelmezte, amely szerinte a magyar szellemi integritást is veszélyezteti. A szerző odáig jutott, hogy az önálló erdélyi kulturális gondolatban egy „új Trianon” veszélyét látta: nem földrajzi, hanem lelki elszakadást.

A hasonlat túlzó volt, de éppen túlzása mutatja a félelem mértékét. A húszas évek magyar

közgondolkodásában Trianon volt az a történelmi tapasztalat, amelyhez szinte minden újabb megosztottságot viszonyítani lehetett. Ha az irodalmi vita is „szakadás”, akkor könnyen válhatott a politikai országvesztés kulturális megfelelőjévé. Így az Adyról folytatott diskurzusba folyamatosan belépett a nemzeti egység kérdése.

Csakhogyan éppen az „egység” jelentése volt bizonytalan. Az egyik értelmezés szerint az egységhez közös alapelvekre, közös erkölcsi és nemzeti normákra van szükség. Ha valaki ezeket elutasítja, maga lép ki a közösségből. A másik felfogás szerint az egység éppen azt jelenti, hogy különböző világnézetű és esztétikai irányok ugyanannak a nemzeti kultúrának a részei lehetnek. A két elképzelés közötti különbség áthidalhatatlannak látszott.

Ebben a vitában különösen érdekes Benedek Elek szerepe. Az idős erdélyi író, akit aligha lehetett a Nyugat radikális modernizmusával azonosítani, határozottan Makkai mellé állt. Ez világosan mutatta, hogy a magyar irodalom valóságos törésvonalai jóval bonyolultabbak voltak annál, mint amit a „rég” és „új” egyszerű ellentéte sugall. Benedek számára az erdélyi magyar kultúra saját tapasztalata és Makkai személyes

hitelessége fontosabbnak bizonyult, mint a budapesti táborlogika.

Szekfű Gyula támogatása hasonlóképpen figyelemre méltó. Szekfű a korszak konzervatív történetírásának egyik legfontosabb alakja volt, de konzervativizmusa nem jelentett változatlan ragaszkodást minden korábbi kulturális ítélethez. Az ő fellépése is azt jelezte, hogy a húszas évek végére a konzervatív gondolkodás bizonyos köreiből megjelent az önkorrekció igénye. A kérdés nem az lett, hogyan lehet visszatérni a háború előtti kulturális rendhez, hanem hogyan lehet a modernség egy részét beépíteni egy megújuló nemzeti hagyományba.

Ezt a folyamatot maga a kormányzati kultúrpolitika is részben felismerte. Klebelsberg Kunó több alkalommal hangsúlyozta, hogy az állam nem kötelezheti el magát kizárólag a konzervatív művészet mellett, mert a modern irányzatoknak is helyük van. Ez persze nem jelentett teljes egyenlőséget a különböző kulturális csoportok között, de jelezte, hogy az egyszerű restauráció nem lehet tartós politika. A magyar kultúrának akkor is számolnia kellett a modern művészettel, ha annak egyes megnyilvánulásai kényelmetlenek voltak a rendszer számára.

Makkai könyve így éppen akkor jelent meg, amikor több oldalról is érzékelhetővé vált a régi kulturális határok bizonytalansága. A hivatalos intézmények még erősek voltak, de tekintélyük már nem volt kizárólagos. A Nyugat továbbra is fontos fórumként működött. Erdélyben és más kisebbségi magyar közösségekben új központok alakultak ki. A fiatalabb nemzedék saját olvasmányai alapján kezdett ítélni. Ebben a helyzetben egyetlen központ sem tudta teljes bizonyossággal meghatározni, mi tartozik a magyar irodalomhoz.

A Magyar fa sorsa körüli vita ezért tulajdonképpen ugyanarra a kérdésre adott új választ, amelyet Berzeviczy és Babits konfliktusa is felvetett. Létezhet-e olyan magyar kulturális egység, amely nem követel világnézeti azonosságot? Makkai válasza inkább igen volt. Szerinte a közösségnek el kell bírnia egy olyan Adyt is, aki vitatható, ellentmondásos és sokszor provokatív, mert értéke ettől még része a magyar kultúrának.

Ellenfelei viszont attól tartottak, hogy az ilyen befogadás feloldja a határokat, és végül nem marad biztos kritérium arra, mi tekinthető nemzetinek és erkölcsileg elfogadhatónak. A vita ezen a ponton már nem Ady egyes verseiről szólt. Kulturális alkotmányvita lett belőle.

Az év különös iróniája, hogy szinte minden jelentős megszólaló az egység fontosságát hangsúlyozta. Berzeviczy egységet akart. Babits nem utasította el a párbeszédet. Juhász Gyula egyezségről írt. Makkai az ifjúság számára akarta értelmezhetővé tenni Adyt. Mégis minden újabb békítő kísérlet után élesebb vita következett.

Ennek oka lassan világossá vált. A magyar irodalom megosztottsága nem félreértésből keletkezett. Nem olyan vita volt, amelyet pontosabb fogalmazással vagy jobb személyes kapcsolatokkal meg lehetett oldani. A felek másként gondolkodtak a nemzeti hagyomány természetéről, az irodalom erkölcsi felelősségéről, a politikai múlt értelmezéséről és az intézményi tekintély jogáról. Ugyanazt az egységet kívánták, de nem ugyanazt értették rajta.

1927 így nem a békekötés éve lett, hanem annak felismeréséé, hogy a szakadás mélyebb, mint korábban gondolták. A februári Berzeviczy-beszéd köré szerveződő vita ekkorra már egy egész korszak kulturális konfliktusának sűrített képévé vált.

9. 1927. február - Berzeviczy megszólal

Amikor Berzeviczy Albert 1927 februárjában a Kisfaludy Társaság ünnepi közülésén beszélni kezdett a magyar irodalom állapotáról, nem egy marginális intézmény nevében szólalt meg. A Társaság és az Akadémia a magyar kulturális élet történeti tekintélyének jelentős részét testesítette meg. Berzeviczy személye pedig maga is összekötötte a politikai, tudományos és irodalmi világot. Az, amit mondott, ezért eleve több volt magánvéleménynél.

A beszéd jelentőségét tovább növelte a pillanat. A húszas évek közepére már világossá vált, hogy a modern magyar irodalom nem átmeneti divat. A Nyugat két évtizedes múltra tekintett vissza, Ady kultusza terjedt, Babits, Kosztolányi, Móricz és mások művei megkerülhetetlenné váltak. A hivatalos kultúra nem tehetett többé, hogy egyszerűen vár, amíg ez az irodalom elmúlik. Valamilyen viszonyt kellett kialakítania vele.

Berzeviczy ezt felismerte. Beszédében a régi vádak mellett az „irodalmi erők egyesítésének” lehetőségét is felvetette. Ez volt az a mozzanat, amely később lehetővé tette Babits számára, hogy ne pusztán támadásként

kezelje a megszólalást. Maga Berzeviczy is többször hangsúlyozta később, hogy nem háborút akart kezdeni, hanem közeledést keresett.

A probléma abban állt, hogy a közeledés feltételeit továbbra is erősen a saját kulturális és politikai nézőpontjából határozta meg. Ady költői tehetségét már nem lehetett tagadni, ezt Berzeviczy is belátta. Azt állította, hogy a költő nagysága és hatása nem vitatható el egyszerű agyonhallgatással vagy ledorongolással. Ez fontos elmozdulás volt ahhoz képest, ahogy a század eleji konzervatív kritika egy része viszonyult Adyhoz.

A gesztus azonban azonnal korlátok közé került. Berzeviczy megkülönböztette Ady tehetségét és azt a „költői lelket”, politikai gondolkodást, amelyet az életműben látott. Az előbbit elismerte, az utóbbit súlyosan elítélte. Ezzel lényegében kettéválasztotta a költőt: nagy művészt látott benne, de olyan gondolkodót, akinek a magyar múltból, társadalomról és politikáról alkotott képe szerinte romboló volt.

Ez a különbségtétel adta beszédének belső feszültségét. Ha Ady nagy költő, akkor helyet kell számára találni a nemzeti irodalomban. Ha viszont gondolkodásának központi elemei veszélyesek és a

nemzeti közösséggel összeegyeztethetetlenek, akkor csak erősen megszelídített formában lehet kanonizálni. Berzeviczy ebben a dilemmában próbált középutat keresni, de éppen ezért nem tudott olyan Ady-képet kínálni, amelyet a Nyugat köre elfogadhatott volna.

A vita legélesebb pontja a politikai felelősség kérdése lett. Berzeviczy nem fogadta el azt a vádat, hogy ő maga viszi be a politikát az irodalomba. Érvelése szerint a politika már eleve jelen volt Ady költészetében. Ha a költő politikai verseket írt, társadalmi változásokat sürgetett, a régi Magyarországot támadta és később forradalmi mozgalmak hivatkozási pontjává vált, akkor szerinte nem lehetett pusztán esztétikai szempontból megítélni.

Ezzel az érveléssel a vita átkerült egy sokkal veszélyesebb terepre. Berzeviczy szerint Ady műveiben olyan gondolatok is megjelentek, amelyek összekapcsolhatók az 1918-as forradalommal. Ebből azt a következtetést vonta le, hogy a költőt nem lehet teljesen mentesíteni attól a politikai felelősségtől, amelyet a forradalom utáni Magyarország a korábbi radikális értelmiség egy részére hárított. A logika világos volt: ha az eszméknek történelmi következményeik vannak, az író sem lehet teljesen független ezektől.

Csakhogy ezzel az állítással Berzeviczy már nem egyetlen költőt bírált. A következő lépésben Ady barátaira, a Nyugat köréhez tartozó írókra és tágabban az egész háború előtti progresszív értelmiségre is kiterjesztette a kérdést. Itt jelent meg az a gondolat, amely Babits számára különösen sértő volt: vajon az Ady köré csoportosuló írók mennyiben azonosíthatók azokkal a törekvésekkel, amelyek Berzeviczy értelmezésében az országot 1918–1919-ben katasztrófába vitték.

A vita ettől a pillanattól nem maradhatott irodalomtörténeti. Ha Babitsnak és társainak saját politikai ártatlanságukat kell bizonyítaniuk, akkor az irodalmi egység feltétele többé nem a kölcsönös esztétikai elismerés. Erkölcsi és politikai vizsgálat is társul hozzá.

Berzeviczy későbbi viszonyválaszában még egyértelműbben fogalmazott. Elismerte, hogy Babitsnak joga lehet „ártatlansági bizonyítványra”, ha hajlandó különválasztani magát azoktól, akiket a forradalmakért felelősnek tart. Ezzel azonban éppen azt kérte számon, amit Babits nem akart elfogadni: hogy az új irodalom tagjai politikai szempontok alapján határolják el magukat egymástól ahhoz, hogy a hivatalos kultúra befogadhassa őket.

A közeledés ajánlata tehát feltételes volt. A modern irodalom értékei részben elismerhetők, de csak akkor, ha politikai és erkölcsi értelemben is megfelelnek egy olyan mércének, amelyet a másik oldal állít fel. A Nyugat számára ez szükségképpen alárendelt pozíciót jelentett.

Berzeviczy ugyanakkor nem volt egyszerűen merev kultúrharcos. Írásaiból az is látszik, hogy valóban érzékelte a régi intézmények problémáját. Tudta, hogy az irodalmi élet jelentős része a Kisfaludy Társaság falain kívül zajlik. Éppen ezért sorolta fel válaszában azokat a jelentős szerzőket – Herczeg Ferencet, Molnár Ferencet, Zilahy Lajost és másokat –, akik a Társaság tagjai voltak. Bizonyítani akarta, hogy a hivatalos intézmények nem üresedtek ki teljesen, és a magyar irodalom „igazi élete” nem kizárólag a Nyugat körében található.

Ebben részben igaza volt. A magyar irodalmi élet jóval összetettebb volt két tiszta tábor szembenállásánál. A gondot nem az jelentette, hogy a Kisfaludy Társaságban ne lettek volna jelentős írók. Az igazi kérdés az volt, miért maradtak kívül rajta más, ugyancsak jelentős szerzők, és milyen elvek alapján húzódott a határ.

A múlt kérdésében ugyancsak alapvető nézeteltérés mutatkozott. Berzeviczy szerint a Nyugat egyes vezetői a

hagyomány lerázását hirdették. Babits viszont saját nemzedékét éppen olyan közegnek látta, amely újra felfedezte Csokonait, Vörösmartyt, Berzsenyit és a magyar irodalom több háttérbe szorult értékét. A konfliktus tehát megint nem abban állt, hogy egyik oldal szerette a múltat, a másik pedig nem. Abban állt, hogy mást értettek élő hagyományon.

A Berzeviczy-beszéd azért kavart akkora vihart, mert egyszerre tartalmazott engedményt és vádat. Az új irodalom jelentőségét már nem lehetett letagadni, de társadalmi és politikai hitelességét továbbra is kétségbe lehetett vonni. Ady tehetségét el lehetett ismerni, de magyarságszemléletét el kellett ítélni. A közeledés szükséges volt, de csak bizonyos feltételekkel.

A helyzetet tökéletesen érzékeltette az, ami ezután történt. A sajtóban éles reakciók jelentek meg, a konzervatív intézmények képviselői pedig látványosan kiálltak Berzeviczy mellett. Harmincnál több tudományos és irodalmi társaság képviselői keresték fel, hogy szolidaritásukat fejezzék ki vele. Egy eredetileg békítőnek szánt beszéd körül így rövid idő alatt új frontok alakultak ki.

A legfontosabb válasz azonban még hátravolt. Babits Mihály nem az első indulatból írt. Megvárta, amíg Berzeviczy beszédének hiteles szövege hozzáférhetővé válik, és csak ezután szólalt meg. Ez a döntés már önmagában meghatározta válaszának hangját. Nem pamfletet akart írni, hanem vitairatot.

10. Babits válasza - A kettészakadt irodalom

Babits A kettészakadt irodalom című írása a Nyugat 1927. évi hetedik számának élén jelent meg. A cím később sokkal ismertebbé vált, mint maga a vita részletei, és idővel szinte önálló történelmi diagnózissá alakult. Maga az esszé azonban jóval árnyaltabb annál, amit a cím harcias hangja alapján várnánk. Babits nem azzal kezdi, hogy visszautasítja Berzeviczy minden állítását. Éppen ellenkezőleg: előbb elfogadja annak magyarázatát, hogy beszédének igazi célja nem a támadás, hanem az irodalmi erők egyesítésének keresése volt.

A gesztus fontos. Babits ezzel azonnal létrehoz egy közös alapot. Ha Berzeviczy valóban az egységet akarja, akkor érdemes beszélgetni vele. A vita ettől már nem az ellenség elutasítása, hanem annak vizsgálata lesz, milyen akadályok állnak az egység útjában.

Babits egyik alapvető állítása az, hogy az irodalmi élet valódi súlypontja már jelentős részben a régi intézményeken kívül található. Ez nem egyszerű sértés a Kisfaludy Társasággal szemben. Inkább szociológiai megállapítás. Az irodalom élő folyamata folyóiratokban,

kiadóknál, újságokban, új szerzők körül zajlik, miközben a történeti intézmények tagsága és elismerési rendszere ezt csak részben követi.

Berzeviczy később erre reagálva joggal emlékeztetett arra, hogy a Társaság tagjai között is vannak jelentős kortárs szerzők. Babits problémája azonban nem az volt, hogy minden bent lévő értéktelen. Sokkal inkább az, hogy a bent és a kívül határa nem esztétikai érték alapján húzódik. Ha jelentős írók azért maradnak kívül, mert egy másik kulturális közeghez tartoznak, akkor az intézmény már nem az egész magyar irodalom reprezentációja.

Ebből következett a vita egyik legmélyebb kérdése: mit jelent egyáltalán az irodalom „egysége”? Babits számára aligha jelenthette azt, hogy minden író ugyanazokat az eszméket vallja, ugyanazt az esztétikát követi vagy ugyanahhoz a társasághoz tartozik. A modern irodalom természeténél fogva sokféle. Az egység legfeljebb azt jelentheti, hogy az eltérő irányok kölcsönösen elismerik egymás létjogosultságát és értékeit.

Itt ütközött össze a két fél hagyományfogalma is. Berzeviczy szerint az új irodalom egy része el akarja dobni a múltat. Babits ezzel szemben azt hangsúlyozta,

hogy saját nemzedéke éppen sok olyan régi magyar író emelt újra figyelembe, akiket a közvetlenül megelőző hivatalos ízlés háttérbe szorított. A hagyomány számára nem egyetlen egyenes vonal volt, hanem gazdagabb örökség, amelyből minden új korszak mást fedez fel.

Ez különösen fontos volt Ady szempontjából. Berzeviczy úgy állította szembe Adyt a magyar múlttal, mintha a költő egyszerűen elutasítaná azt. Babits viszont a nagy magyar költészet történetébe illesztette a nemzeti önkritikát. Petőfi, Berzsenyi és mások példája azt mutatta számára, hogy a hazaszeretet nem feltétlenül dicséret formájában szólal meg. A nemzet hibáinak ostromozása is lehet a kötődés megnyilvánulása.

A különbség itt már értelmezési alapelvvé vált. Berzeviczy abból indult ki, hogy a nemzeti múlt lényegi értékeit szeretni és megbecsülni kell, ezért az olyan radikális elutasító mondatok, mint Adyéi, szükségképpen túlmennek a legitim kritikán. Babits viszont azt kérdezte, lehet-e egy költő indulatos, igazságtalan vagy szélsőséges anélkül, hogy ezzel megszűnne nemzeti költő lenni.

Az Ady körüli vita így valójában az irodalmi személyiség szabadságáról szólt. Egy nagy költőnek joga

van-e túlozni, ellentmondásosnak lenni, szenvedélyből beszélni? Vagy a nemzeti kánonba csak azok illeszthetők, akik politikai és erkölcsi értelemben is kiegyensúlyozott, példászerű álláspontot képviselnek?

Babits természetesen nem tagadta Ady szélsőségeit. Inkább azt tagadta, hogy ezek alapján az egész életmű fölött politikai ítéletet lehet mondani. Itt vált különösen érzékennyé a vita az 1918-as forradalom kérdésében. Berzeviczy az Ady körüli szellemi világ egy részét történelmi felelősséggel ruházta fel. Babits ezzel szemben nem volt hajlandó elfogadni, hogy egy irodalmi nemzedéket kollektív politikai felelősség alapján ítéljenek meg.

Ez a pont személyesen is érintette. Berzeviczy később arról írt, hogy Babitsnak és másoknak joguk lehet „ártatlansági bizonyítványra”, ha elhatárolják magukat azoktól, akiket ő felelősnek tart a forradalmi folyamatért. A mondat jól mutatja, miért volt nehéz az egyezés. Babits szemében éppen az volt elfogadhatatlan, hogy egy hivatalos kulturális közeg állítsa ki az írók politikai erkölcsi bizonyítványát.

Mégsem szakította meg a párbeszédet. Ez teszi esszéjét különösen érdekessé. A válasz nem azt mondja,

hogy Berzeviczyvel nincs miről beszélni. Inkább azt, hogy a közeledés csak akkor lehet valódi, ha egyik fél sem követeli a másiktól saját múltjának és értékeinek megtagadását.

Babits érvelése itt már túlmutat a Nyugat védelmén. Egy pluralista kulturális rend mellett érvel, még ha természetesen nem használja ezt a későbbi fogalmat. Olyan irodalmi életet képzel el, amelyben konzervatív és modern, vallásos és szabadgondolkodó, különböző világnézetű alkotók ugyanannak a nemzeti irodalomnak lehetnek részei. Az egység nem azonosság.

Ez a gondolat magyarázza, miért vált a vita később olyan sokszor hivatkozási ponttá. Ady helye csak az egyik tét volt. Arról szólt, hogy egy nemzeti kultúra képes-e intézményesen befogadni az egymással vitázó értékvilágokat, vagy valamelyik oldalnak mindig igazolnia kell magát a másik előtt.

Babits válaszának hangja a konzervatív sajtó egy részét is meglepte. Még olyan lapok is elismerték tárgyilagosságát, amelyek a Nyugat világával egyébként ellenségesek voltak. Berzeviczy maga később külön kiemelte Babits „írói kiválóságát” és „higgadt tárgyilagosságát”, s éppen ezért tartotta szükségesnek a

válaszadást. Ez nem csupán udvariasság volt. A vita valóban ritka pillanatot teremtett, amikor két egymástól távol álló kulturális pozíció képviselői még közös nyelvet próbáltak találni.

Az egyezés esélyeit azonban már a vita környezete is csökkentette. Más megszólalók jóval kevésbé voltak óvatosak. A sajtóban gyorsan megjelentek azok a hangok, amelyek nem a közeledés lehetőségét, hanem a táborhatárok újabb megerősítését látták az ügyben. A különböző oldalak saját bizonyítékukat találták meg ugyanabban a vitában.

Babits írásának egyik legfontosabb következménye ezért talán éppen az volt, hogy láthatóvá tette: a kompromisszum nem két ember jóindulatán múlik. Berzeviczy és Babits személyesen akár képesek is lettek volna kulturált vitára. A mögöttük álló intézményi és politikai világ azonban sokkal merevebb volt. Ezt az intézményi merevséget Juhász Gyula is pontosan érzékelte.

11. Juhász Gyula békét keres

1927. április 10-én a Délmagyarország közölte Juhász Gyula Az irodalom egysége című írását. A cikk kilenc nappal Babits válaszána megjelenése után került az olvasók elé, és hangja egyszerre volt keserű, személyes és meglepően békülékeny. Juhász nem kívülről figyelte a konfliktust: maga is annak a nemzedéknek tagja volt, amelynek helyéről a vita szólt.

Írását generációs számvetéssel kezdte. Ady olyan nagy alaknak bizonyult, hogy fénye hosszú időre elhomályosította kortársaiét, miközben Babits, Kosztolányi és Tóth Árpád szerint bármely nagy európai irodalom büszkesége lehetne. Juhász ebben semmiféle sértettséget nem mutatott Adyval szemben. Éppen ellenkezőleg: azt írta, hogy nemzedéke örömmel vállalta a „satellesek” szerepét a rendkívüli költő mellett.

A valódi törést számára a háború jelentette. Megfogalmazása szerint a háború „derékon törte ketté” az új irodalmat, ahogyan az egész ország életét is. Egy nemzedék eltűnt, a megmaradók pedig saját hazájukban sem találták többé ugyanazt a helyet. Ez a tapasztalat magyarázta Juhász keserűségét azzal kapcsolatban, hogy

a negyvenes éveikben járó írók még mindig fiatal lázadóknak számítanak, miközben már jelentős életmű áll mögöttük.

A hivatalos elismerés kérdése Juhásznál ezért személyes súlyt kapott. Úgy látta, az új irodalom alkotóit egy élet munkája után is újra igazolásra szólítják fel. A régi tekintélyek továbbra is ellenőrzik azokat a kapukat, amelyeken keresztül az irodalmi intézményekbe be lehet jutni. Ez a megfogalmazás közel áll Babits problémájához, de Juhász erősebben hangsúlyozza a nemzedéki méltánytalanság érzését.

Mégis különbséget tesz Berzeviczy és a harciasabb konzervatívok között. Az Akadémia elnökének békejobbját nem utasítja el. Pontosan érzékeli annak ellentmondását is: Berzeviczy közeledni akar, miközben közben megtépázza Ady emlékét. Juhász mégis fontosnak tartja, hogy legalább a megértés szándéka jelen van. Ezzel szemben másokat már olyan szereplőknek lát, akik egyenesen ellenséges indulattal közelednek az új irodalomhoz.

Juhász cikkének talán legérdekesebb része az, ahogyan a konzervativizmushoz viszonyul. Nem utasítja el önmagában. Sőt szükségesnek tartja. Egy valódi,

művelt és meggyőződésből fakadó konzervativizmus szerint életető erő lehet a kultúrában, mert képes szabályozni és kritikával kísérni a változást. A problémát nem a konzervatív ízlésben látja, hanem abban, amikor a kulturális tekintély önmagát összetéveszti az értékkel.

Ez a megkülönböztetés különösen fontos. Juhász nem azt akarja, hogy az egyik tábor győzzön a másik fölött. Olyan kulturális életet szeretne, amelyben eltérő irányok egymás mellett létezhetnek. Példái külföldiek és történetiek: különböző világnézetű nagy írók ugyanannak az irodalomnak a részei lehetnek anélkül, hogy politikai vagy filozófiai azonosságot kellene közöttük teremteni.

Ebben szinte pontosan ugyanoda jut, ahová Babits. Az irodalom egysége nem véleményazonosság. Az egység azt jelenti, hogy a tehetség joga megelőzi a táborhoz tartozást. Petőfi és Arany, Goethe és Schiller, politikailag különböző alkotók ugyanannak a kultúrának a részei maradhatnak.

A magyar probléma Juhász szerint azért vált különösen súlyossá, mert a politikai és világnézeti konfliktus rátelepedett az irodalomra. Cikkében kifejezetten arról ír, hogy a felszín alatt „a politika infernói” dolgoznak. Ez a felismerés egybeesik azzal,

amit a későbbi vita több résztvevője is megfogalmazott: a látszólag esztétikai szembenállás mélyén társadalmi és politikai erők feszülnek.

Juhász mégsem mond le a megegyezésről. Éppen azért tartja szükségesnek az értékes konzervativizmust, mert csak egy valóban kulturális alapú konzervatív kritika lehet képes párbeszédre a modernséggel. Az a kritika, amely előbb politikai hűséget vizsgál, majd csak utána a művet, számára nem ilyen.

Az írásban személyes sértettség és általános kulturális program különös egyensúlyban marad. Juhász tudja, hogy nemzedékét mellőzték. Tudja, hogy Ady ellen ugyanazok a vádak térnek vissza, amelyekkel évtizedek óta támadják. Mégsem zárkózik be saját táborába. Az egység számára nem taktikai béke, hanem olyan irodalmi rend, amelyben az eltérő értékvilágok kölcsönösen elismerik egymás jelentőségét.

Ebben az értelemben Juhász cikke talán közelebb áll a valódi kompromisszumhoz, mint bármelyik hivatalos békekísérlet. Nem követeli a konzervativizmus megszűnését, és nem várja el az új irodalomtól sem, hogy feladja saját identitását. A kölcsönös elismerés elvét keresi.

A nehézség azonban ugyanaz marad, amely Babits írásában is. Mi történik akkor, ha a másik fél az elismerést feltételekhez köti? Ha a nemzeti közösséghez tartozás előfeltétele egy bizonyos politikai vagy erkölcsi értékrend elfogadása, akkor az irodalmi pluralizmus csak addig működik, amíg nem érinti a legfontosabb világnézeti kérdéseket.

Juhász 1927-es megszólalása ezért egyszerre reményteljes és szomorú dokumentum. Megmutatja, hogy létezett harmadik nyelv a kölcsönös kitagadás között, ám a vita további menete azt is bizonyította, hogy ez a nyelv kevésnek bizonyult a kialakult táborokkal szemben.

A vita nem csendesedett el. Berzeviczy válaszolt Babitsnak. Más folyóiratok és napilapok újabb hozzászólásokat közöltek. A konfliktus lassan egész sajtóhálózatot mozgatott meg, és minden lap a maga értékrendje szerint értelmezte ugyanazokat a szövegeket.

Ezzel a „kettészakadt irodalom” többé már nem metafora volt. Láthatóvá vált a lapok címlapján, a társaságok állásfoglalásaiban, az egyházi és világi folyóiratok eltérő hangjában, a budapesti és erdélyi

reakciókban. A magyar kulturális nyilvánosság e vitában szinte maga rajzolta meg saját térképét.

HÁTTÉRGYÁR

12. Berzeviczy visszavág

Berzeviczy Albert nem hagyta válasz nélkül Babits írását. Viszonválasza azért különösen fontos dokumentum, mert megmutatja: az első beszéd körüli vihart követően nem visszavonulni akart, hanem pontosítani saját álláspontját. Hangja továbbra is udvarias maradt, sőt Babits írói rangját és tárgyilagosságát nyíltan elismerte. Ez a gesztus azt mutatja, hogy Berzeviczy valóban különbséget tett az új irodalom egyes képviselői között, és Babitsot olyan partnernek tekintette, akivel lehet vitázni.

A viszonválasz elején hangsúlyozta, hogy örömmel látja: a végcél, vagyis az irodalmi erők egyesítése tekintetében nincs közöttük teljes nézetkülönbség. Úgy vélte, a fennmaradó ellentétek legalább részben kölcsönös jobb megértéssel enyhíthetők. Ez a mondat első pillantásra valódi közeledésnek tűnik. A szöveg további részei azonban megmutatják, milyen szűk mozgástér maradt ehhez.

Berzeviczy mindenekelőtt visszautasította Babitsnak azt az állítását, hogy a magyar irodalom igazi élete a Kisfaludy Társaság kapuin kívül zajlik. Felsorolta az intézményhez tartozó jelentős írókat, köztük Herczeg

Ferencet, Molnár Ferencet, Csathó Kálmánt, Surányi Miklóst és Zilahy Lajost, s emlékeztetett arra, hogy a régebbi nemzedék több alkotója is aktív maradt. Az érv mögött világos szándék húzódott: meg akarta védeni a történeti intézmény tekintélyét attól az állítástól, hogy az pusztai irodalmi múzeumává vált.

Ebben volt igazság. A Kisfaludy Társaság nem jelentéktelen szerzők gyűjtőhelye volt, és a két irodalom képe túlságosan leegyszerűsítő volna, ha úgy képzelnénk, hogy minden érték a Nyugat oldalán, minden epigon a hivatalos intézményekben állt. Berzeviczy azonban nem tudta teljesen megválaszolni Babits lényegi kifogását. A kérdés ugyanis nem az volt, találhatók-e jelentős írók a Társaságban, hanem az, milyen elvek alapján maradtak kívül rajta más, legalább ilyen jelentős szerzők.

A múlt kérdésében Berzeviczy ugyancsak ragaszkodott korábbi álláspontjához. Ignotusnak tulajdonított mondattal bizonyította, hogy a Nyugat egyik vezető alakja a múlt lerázását hirdette. Babits ezzel szemben azt állította, hogy saját nemzedéke sok régi magyar író újrafelfedezését és élővé tételét. A vita itt ismét azt mutatja, hogy ugyanazt a kulturális jelenséget két teljesen különböző perspektívából lehetett látni. Berzeviczy számára a modernség egyik veszélye az volt,

hogy megszakítja a folytonosságot. Babits számára éppen a megmerevedett hagyomány szakította meg azt, amit az új irodalom próbált helyreállítani.

Az igazán nagy különbség azonban továbbra is Ady megítélésében maradt. Berzeviczy hangsúlyozta, hogy költői tehetségét soha nem tagadta. Azt is kijelentette, hogy alaposan ismeri verseit. Minél többet olvasott belőlük, annál inkább megerősödött azonban benne az vélemény, hogy Ady költői gondolkodásával és lelkével van alapvető problémája.

Ez a megkülönböztetés végig meghatározta érvelését. Ady lehet rendkívüli költő, miközben eszmei világa szerint elfogadhatatlan. A nemzeti múlthoz való viszonyát különösen súlyosan bírálta. Úgy látta, Ady magyar történelemképe egyoldalúan az elnyomás, az úri világ és a társadalmi igazságtalanság történeteként jelenik meg, s ebből hiányzik mindaz, amit Berzeviczy a nemzeti múlt nagyságának tartott.

A vita egyik legérdekesebb pontja itt éppen az, hogy Berzeviczy maga is elismerte a nagy magyar elődök kritikai hangját. Berzsenyi, Kazinczy, Széchenyi vagy Petőfi szintén bírálták saját országukat. Szerinte azonban ezt azért tehették hitelesen, mert közben szerették a

magyar múlt egészét és annak hőseit. Ady esetében ezt a kötődést nem találta meg. Babits viszont éppen az ilyen különbségtétel jogosságát kérdőjelezte meg.

Berzeviczy viszonzválaszában a politikai felelősség kérdését is tovább élezte. Visszautasította, hogy ő maga vinné be a politikát az Ady-ügybe. Érvelése szerint Ady már saját verseiben és publicisztikájában politikai szerepet vállalt, ezért nem lehetett ezt a dimenziót utólag eltüntetni. A forradalmakra való hivatkozás innen számára természetes következtetés volt.

E ponton azonban a vita ismét túlnőtt a költőn. Berzeviczy már nemcsak Ady gondolatait bírálta, hanem azt a tágabb értelmiségi közeget is, amely szerinte hozzájárult az 1918-1919-es folyamatokhoz. Babitsot személyesen részben kivette ebből a körből, de csak azzal a feltétellel, hogy hajlandó különválasztani magát azoktól, akiket Berzeviczy felelősnek tartott. A gesztus tehát egyszerre volt elismerő és problematikus: Babitsot partnernek tekintette, de közben politikai elhatárolódást várt tőle.

A kompromisszum lehetősége éppen ezen bukott meg. Babits számára egy irodalmi társaság vagy kulturális tekintély nem rendelkezhetett azzal a joggal, hogy

politikai erkölcsi bizonyítványokat állítson ki íróknak. Berzeviczy viszont 1918 után elképzelhetetlennek tartotta, hogy a kulturális közösség ne vonjon le politikai tanulságokat is.

A fiatal nemzedék kérdésében ugyancsak szembekerültek. Babits arra hivatkozott, hogy Ady a legfiatalabbak számára már hagyomány. Berzeviczy ezt nem egyszerű irodalmi tényként olvasta, hanem nemzeti veszélyként. Úgy vélte, ha a fiatalok Ady politikai jelszavait tekintik örökségnek, az a nemzeti jövőbe vetett hit elvesztését jelenti. A költő egyes verseinek lírai szépségét elismerte, politikai gondolkodásától azonban azt várta, hogy a következő generációk elfordulnak majd.

Ez a jóslat később nem igazolódott abban a formában, ahogy Berzeviczy remélte. Ady nem szorult vissza néhány esztétikailag elfogadható versre. Életművének politikai és nemzeti kérdéseket felvető része is része maradt a kánonnak. Ez azonban 1927-ben még egyáltalán nem volt eldöntött. A vita résztvevői valóban úgy érezhették, hogy most dől el, milyen Adyt örököl a következő nemzedék.

Berzeviczy válaszában jelentősége ezért kettős. Egyrészt megmutatta, hogy a hivatalos konzervativizmus egyik legmérsékeltebb képviselője már hajlandó volt

komolyan tárgyalni a modern irodalommal. Másrészt azt is bebizonyította, hogy a közeledés határai nagyon szűkek. A politika, a forradalmak emlékezete és a nemzeti hagyomány kérdése újra és újra felülírta az esztétikai kompromisszumot.

Egyéni szinten Babits és Berzeviczy közelebb kerülhetett egymáshoz. A magyar kulturális élet két nagyobb tömbje azonban ekkor már saját nyilvánossággal, saját sajtóval és saját történelmi emlékezettel rendelkezett. Ezek a közegek hamarosan még erősebben magukhoz vették a vitát.

13. A sajtó arénája

1927 tavaszán a kettészakadt irodalom vitája rövid idő alatt túllépett a Nyugat és a Budapesti Szemle hasábjain. Napilapok, folyóiratok, irodalmi társaságok és egyházi orgánumok kapcsolódtak be. A konfliktus ezzel átalakult. Többé nem két tekintélyes személyiség gondolatcseréje volt, hanem a magyar kulturális nyilvánosság önvizsgálata.

A Magyar Kultúra 1927-es összefoglalója jól érzékelteti a vita terjedelmét. A lap arról írt, hogy hetek óta „kavarog” a napi- és szépirodalmi sajtó a különböző irodalmi harcoktól. Már maga a katonai nyelvhasználat is beszédes: fő frontokról, mellékháborúkról és oldalszárnyakról beszélt. A sajtó a tudósítás szerepén túl maga is a konfliktus egyik színterévé vált.

A Magyar Kultúra Berzeviczyt tárgyilagos, előkelő hangú kezdeményezőként mutatta be, akinek beszédét a liberális sajtó túlzott indulattal támadta. Fenyő Miksa fellépését különösen élesen bírálta, és úgy értelmezte, hogy az éppen Berzeviczy pozícióját erősítette meg, mert a hivatalos irodalmi társaságok ezután látványosan felsorakoztak mellette. Ebből a nézőpontból a vita első fordulójának tanulsága az volt, hogy a másik oldal

képtelen higgadtan reagálni.

Babits megszólalását azonban ugyanaz a lap egészen másként fogadta. Kiemelte nyugodt, tárgyilagos hangját, s elismerte, hogy az egység szükségességét ő is elfogadja. Ez fontos mozzanat. A korszak sokszor szélsőséges nyelvezete mögött még egy erősen ideologikus katolikus folyóirat is képes volt különbséget tenni a modern irodalom egyes szereplői között.

A közeledés esélyét azonban azonnal beárnyékolta Ignotus fellépése. A Magyar Kultúra értelmezésében Ignotus éppen azt bizonyította, hogy a radikális oldal nem akar valódi megegyezést. A lap úgy olvasta megszólalását, mintha az egész békítési folyamat szándékos megzavarása volna. Az indulat itt már nemcsak irodalmi volt: etnikai, vallási és politikai kategóriák keveredtek össze benne, s a szöveg erős antiszemita nyelvezetet használt.

Ez azért lényeges, mert megmutatja, milyen könnyen váltott át a vita az irodalmi értékek kérdéséről identitáspolitikai megbélyegzésre. Babits még arról próbált beszélni, milyen feltételekkel lehet különböző irodalmi irányokat ugyanahhoz a kultúrához tartozónak tekinteni. A Magyar Kultúra radikálisabb érvelése már

arról szólt, hogy bizonyos politikai és társadalmi csoportok eleve kizárják magukat ebből a közösségből.

A lap végül odáig jutott, hogy a kibékülés feltételül „komoly ígéreteket és garanciákat” követelt. Sőt, a végén már nem érte be a megbékélés esélyeivel kapcsolatos kéttellyel: kifejezetten kívánatosnak nevezte a kettészakadást mindaddig, amíg a másik táborban olyan személyiségek vannak jelen, akiket veszélyesnek tart. Ezzel az egység gondolata önmaga ellentétébe fordult.

Más lapok egészen más következtetésre jutottak. A Kassai Újság 1927 júliusában megjelent cikke például azt állította, hogy a két tábor közötti valódi különbség nem elsősorban erkölcsi vagy nemzeti, hanem tehetségbeli. A szerző elismerte, hogy a modern irodalomban is találhatók ízlést sértő művek, de határozottan visszautasította a nemzetietlenség vádját. Szerinte az erkölcs és nemzet fogalmának monopolizálása gyakran éppen arra szolgál, hogy gyengébb írók társadalmi és politikai eszközökkel szerezhessenek kulturális pozíciót.

A kassai szerző így teljesen másképp értelmezte a „szakadékot”. Számára az irodalom alapvető választóvonal a tehetség és a tehetségtelenség között húzódott. Ez természetesen ugyancsak leegyszerűsítő

álláspont volt, de jól mutatja, mennyire eltérően lehetett ugyanazt a vitát látni Budapesttől távolabb, egy kisebbségi magyar sajtóközegben.

A cikk egyúttal az intézményes kultúrpolitika határait is hangsúlyozta. Az irodalmi mű egyéni alkotás, írta lényegében, ezért sem társadalmi szervezet, sem politikai konjunktúra nem tud valódi tehetséget teremteni. A szerző számára az irodalmi „békejobb” is gyanús volt, mert abból indult ki, hogy nincs szükség mesterséges egyesítésre: az érték majd önmaga eldönti, mi marad fenn.

Ez az álláspont lényegesen közelebb állt a modern művészi autonómia eszméjéhez, mint ahhoz a kulturális felfogáshoz, amely az irodalomtól közvetlen nemzeti és erkölcsi szolgálatot várt. A sajtóvita tehát nem két álláspontot, hanem legalább három-négy különböző elképzelést hozott felszínre arról, mi az irodalom társadalmi szerepe.

Az egyik szerint az irodalomnak világos nemzeti és erkölcsi normákat kell szolgálnia. A másik szerint a művészi érték elsődleges, a világnézeti különbségek másodlagosak. Egy harmadik álláspont a kettő között keresett átjárást, és olyan pluralista nemzeti kultúrát

képzelt el, amelyben konzervatív és modern irányok egyaránt jelen lehetnek. Makkai kísérlete pedig ehhez még egy új szempontot adott: a nevelés és a kritikai befogadás szükségességét.

A vita földrajzilag is szélesedett. A trianoni határokon kívüli magyar sajtó saját tapasztalataival és szempontjaival értelmezte a budapesti álláspontokat. Kassán, Kolozsváron vagy más központokban a magyar irodalom egysége az intézményi kérdésnél jóval többet jelentett. Az állami határokkal szétszakított közösség számára kulturális létkérdéssé vált.

Ez később különösen Erdély esetében lett nyilvánvaló. Ott az Ady-vita összekapcsolódott a transzilvanizmus, az új nemzedék és az anyaországhoz való kulturális viszony kérdésével. A „kettészakadt irodalom” metaforája így új jelentést kapott. Már nemcsak régi és új, konzervatív és modern állt egymással szemben, hanem felmerült az is, kialakulhat-e külön erdélyi kulturális tudat.

A sajtó azért vált döntő szereplővé, mert minden orgánum saját közönséget épített. A Nyugat olvasója, a Magyar Kultúra olvasója, a Kassai Újság vagy az erdélyi lapok közönsége részben más kulturális világban élt. A kettészakadás tehát nem csupán az írók között létezett.

Az olvasók is külön nyilvánosságokban kaptak magyarázatot ugyanazokra az eseményekre.

Ez talán a vita legmodernebb vonása. A szereplők gyakran ugyanarról a szövegről beszéltek, mégsem ugyanazt olvasták ki belőle. Berzeviczy egyik mondata az egyik lapban békülési gesztusnak, a másikban fenyegetésnek számíthatott. Babits tárgyilagosságát még ellenfelei is elismerték, de következtetéseit már egészen másképp értelmezték.

A magyar kulturális nyilvánosság 1927-ben nem azért szakadt ketté, mert a felek nem értek hozzá egymás álláspontjához. Éppen ellenkezőleg: olvasták egymást, idézték egymást, válaszoltak egymásnak. A szakadás abból fakadt, hogy ugyanazokat a mondatokat eltérő előfeltevésekkel értelmezték. A vallási közegben ez a különbség még élesebben kirajzolódott.

14. Katolikusok, protestánsok és a modern irodalom

Az 1927-es kultúrharc egyik legnagyobb leegyszerűsítése volna úgy beszélni a vallási oldalról, mintha az egységesen állt volna szemben Adyval és a Nyugattal. A valóság éppen ellenkezőleg alakult. Katolikus és protestáns közegben is különböző hangok jelentek meg, és még egyazon felekezeti kultúrán belül sem volt teljes egyetértés.

A Magyar Kultúra az egyik legélesebb katolikus hangot képviselte. Számára az irodalmi konfliktus szorosan összekapcsolódott a keresztény állameszmével, a forradalmak emlékezetével és a politikai radikalizmus bírálataival. A lap szerint a megbékélésnek világos feltételei vannak: hazaszeretet, vallás és erkölcs. E kategóriák konkrét politikai és kulturális tartalommal teltek meg, amely eleve kizárta a Nyugat bizonyos irányait.

Más katolikus fórumokon ennél jóval árnyaltabb hang jelent meg. A Pannonhalmi Szemle Makkai könyvéről írt hosszú kritikája például keményen vitatta a püspök

Ady-értelmezését, de valódi argumentációra törekedett. Nem érte be azzal, hogy Adyt egyszerűen nemzetietlennek vagy erkölcstelennek nevezze. Részletesen elemezte, miért tartja problémásnak Makkai zseni- és erkölcsfelfogását, illetve miért gondolja túlzónak a kritikai hazaszeretet fogalmának alkalmazását Adyra.

Ez lényeges különbség. A Pannonhalmi Szemle kritikája az irodalmi és erkölcsfilozófiai vita keretei között maradt. Elutasító volt, érvelése mégsem merült ki politikai megbélyegzésben. Az ilyen megszólalások mutatják, hogy a katolikus értelmiségen belül is létezett komoly igény a modern irodalom tényleges megértésére.

A protestáns oldalon Makkai fellépése még látványosabban törte meg az egységet. Református püspökként olyan Ady-képet fogalmazott meg, amelyet a hagyományos protestáns konzervativizmus egy része elfogadhatatlannak tartott. Makkai azonban nem valamiféle szekuláris modernizmus nevében beszélt. Éppen a protestáns nevelés felől érkezett el ahhoz a következtetéshez, hogy Adyt nem szabad egyszerűen kitiltani az ifjúság olvasmányaiból.

Ez a belső vita azért volt különösen jelentős, mert Ady maga is erősen kötődött a református kulturális hagyományhoz. Bibliai nyelve, kálvinista háttére és istenes költészete lehetetlenné tette, hogy teljesen külső idegenként kezeljék. Makkai éppen ezt a hagyományt használta arra, hogy Ady vallási költészetét komolyan vegye.

A vita innentől már nem úgy hangzott, hogy kereszténység áll szemben a modernséggel. Sokkal inkább az volt a kérdés, milyen keresztény kultúra képes befogadni egy ellentmondásos modern költőt. Az egyik válasz szigorú erkölcsi és dogmatikai határokat húzott. A másik azt mondta, hogy a hiteles vallási tapasztalat nem mindig intézményes vagy szabályos formában jelenik meg.

Makkai számára Ady istenes versei éppen azért voltak jelentősek, mert nem kész válaszokat közöltek, hanem egy nyugtalan, bűnbánattal és vággyal teli lelki küzdelmet. Ellenfelei viszont attól tartottak, hogy az ilyen vallásosság elfogadása relativizálja a keresztény normákat. Ugyanaz a költészet tehát egyik oldalon mély spirituális tapasztalatnak, a másikon veszélyes zavarosságnak tűnt.

Az ellentét mögött egy szélesebb kulturális kérdés húzódott. A vallási hagyomány feladata az-e, hogy világos határt húzzon igaz és hamis, erkölcsös és erkölcstelen között, vagy az is, hogy értelmezni próbálja azokat a modern tapasztalatokat, amelyek nem férnek bele könnyen a hagyományos kategóriákba?

A kérdés nemcsak Adyra vonatkozott. Az egész modern irodalom befogadásáról szólt. Ha egy katolikus vagy protestáns folyóirat kizárólag előre rögzített erkölcsi mércével közelít a művekhez, könnyen elveszítheti kapcsolatát az új művészettel. Ha viszont minden esztétikai értéket elfogad, felmerülhet a vád, hogy saját normáit adja fel.

A magyar vallási értelmiség egy része éppen ezt a középutat kereste. Ezért fontos, hogy a korszak konzervatív kultúráját ne azonosítsuk automatikusan a legélesebb polemikus hangokkal. A Pannonhalmi Szemle, Makkai, Szekfű és mások különböző módon, de mind arra keresték a választ, miként lehet a modern magyar kultúrát úgy befogadni, hogy közben a történeti hagyomány se váljon üres díszletté.

A vita Erdélyben újabb dimenziót kapott. Az Erdélyi Helikon 1928-as lapszemléje Jancsó Benedek tanulmánya

kapcsán már azt kérdezte, van-e szakadás az anyaországi és az erdélyi lélek között. A kérdés háttérében éppen az Ady-kultusz állt. Jancsó arra jutott, hogy az erdélyi fiatalabb nemzedék valóban demokratikusabb és progresszívebb irányba mozdult, de ebből nem következik sem a magyar nemzeti érzés gyengülése, sem erkölcsi hanyatlás.

Ez a megállapítás különösen fontos ellenpontja volt azoknak a magyarországi hangoknak, amelyek az erdélyi Ady-kultuszt kulturális elszakadásként értelmezték. Jancsó szerint a különbség valós, de nem szakadás. Az új erdélyi nemzedék más történelmi helyzetben él, ezért másképp gondolkodik, ettől azonban nem válik kevésbé magyarrá.

A vallási és regionális törésvonalak így keresztezték egymást. Makkai egyszerre volt protestáns püspök, erdélyi magyar közéleti személyiség és Ady védelmezője. Ez a kombináció önmagában cáfolta azt a képletet, amelyben keresztény, nemzeti és konzervatív az egyik, modern, radikális és Ady-párti pedig a másik oldalra kerül.

A kultúrharc ezért egyre kevésbé volt leírható két táborral. Inkább egymást átfedő körök rendszerévé vált.

Lehetett valaki vallásos és Ady-párti, konzervatív és reformer, modernista és politikailag óvatos, erdélyi és erősen nemzeti. A vita éppen attól lett annyira heves, hogy a régi kategóriák már nem fedték pontosan a valóságot.

A „kettészakadt irodalom” kifejezés ebből a szempontból egyszerre volt találó és félrevezető. Találó, mert valóban létezett mély kulturális megosztottság. Félrevezető, mert nem két tiszta tömb állt egymással szemben. A határvonalak folyamatosan elmozdultak, és gyakran ugyanazon táboron belül élesebb viták zajlottak, mint a két oldal között.

Erdély saját irodalmi világának megerősödése, az új nemzedékek fellépése és a budapesti intézményrendszer lassú változása tovább bonyolította a képet. A nagy kérdés változatlan maradt: létezhet-e egyetlen magyar irodalom úgy, hogy több központból, több világnézeti hagyományból és egymással vitázó kulturális nyelvekből épül fel?

15. Erdély beleszól - egy harmadik magyar irodalom?

A húszas évek végére a „kettészakadt irodalom” képlete egyre kevésbé írta le pontosan a valóságot. A budapesti vita hajlamos volt két táborról beszélni: a hivatalos, konzervatív intézményekről az egyik, a Nyugat és a modern irodalom világáról a másik oldalon. Trianon után azonban a magyar irodalom földrajzi értelemben is több központúvá vált. Erdély, a Felvidék, a Vajdaság és más régiók saját intézményeket, folyóiratokat, olvasóközönséget és kulturális programokat kezdtek kialakítani. A magyar kultúra egységének kérdése ezért már nem oldható fel egyetlen budapesti szembenállásban.

Erdély helyzete különösen jelentős volt. A román állam keretei közé került magyarság számára az irodalom, az iskola, az egyház és a sajtó a közösségi önazonosság elsőrendű intézményeivé váltak. A magyar kultúrához való tartozás nem veszítette el jelentőségét, de megváltozott a tapasztalat, amelyből erről a kultúráról gondolkodtak. A kisebbségi lét olyan kérdéseket hozott felszínre, amelyekre a budapesti irodalmi élet régi

kategóriái nem adtak kész választ.

Ady különösen alkalmas volt e különbségek megmutatására. Az erdélyi fiatalabb értelmiség számára már nem az a botrányos kortárs volt, akinek fellépése felforgatta a századelő magyar irodalmát. Történeti örökséggé vált. A vele kapcsolatos kérdés ezért nem az volt, elfogadható-e egy új költő, hanem az, milyen üzenetet hordoz egy olyan nemzedék számára, amelynek a történelmi Magyarország már személyes emlék helyett részben elveszett világ.

Jancsó Benedek 1928-ban éppen ezt próbálta tisztázni, amikor feltette a kérdést: van-e szakadás az „itthoni” és az erdélyi lélek között? A kérdés már önmagában jelezte, milyen messz jutott a vita. Az irodalmi nézetkülönbséget egyesek már a magyar közösség kulturális szétszakadásának veszélyeként értelmezték. Jancsó azonban jóval óvatosabb következtetésre jutott. Szerinte az erdélyi magyar ifjúság valóban demokratikusabb és progresszívebb irányba mozdult, mint a magyarországi, de ebből sem a nemzeti hűség meggyengülése, sem erkölcsi romlás nem következik.

Ez fontos korrekció volt. Jancsó nem tagadta a különbséget, de elutasította, hogy minden különbség

szakadás legyen. Erdély más történelmi helyzetben élt, ezért természetes, hogy irodalmi és politikai reflexei is részben eltértek. Az erdélyi magyar irodalom önállósodása nem jelentette automatikusan az egyetemes magyar kultúrától való elszakadást.

Az Erdélyi Helikon kommentárja még egy lépéssel tovább ment. A lap arra hívta fel a figyelmet, hogy maga az erdélyi irodalom sem azonos az Ady-kultusszal. Áprily Lajos, Reményik Sándor, Gulácsy Irén, Berde Mária és mások között jelentős különbségek voltak. Ady erősebben hatott azokra a fiatalokra, akik már az összeomlás után kezdték pályájukat. Számukra a költő olyan történelmi előddé vált, aki egy „új magyar” lehetőségét kereste, de ennek megteremtését már nekik kellett saját körülményeik között továbbgondolniuk.

Ez generációs különbség is volt. Az idősebb erdélyi írók még a történelmi Magyarország kulturális életében szocializálódtak. A fiatalabbak számára viszont a kisebbségi helyzet lett az alapélmény. Ugyanazt a nemzeti kultúrát örökölték, de már más politikai keretek között kellett működtetniük. Az eltérő tapasztalat szükségképpen más hangsúlyokat hozott létre.

A budapesti vita egyik hibája éppen az volt, hogy ezt gyakran lojalitási problémaként értelmezte. Ha az erdélyi magyar írók másképp látták Adyt, a modernséget vagy a nemzeti hagyományt, könnyen felmerült a gyanú, hogy eltávolodnak az egyetemes magyarságtól. Ez a gondolkodás azonban figyelmen kívül hagyta, hogy a kulturális egység nem feltétlenül jelent azonosságot. Egy több országban élő nemzeti közösségben éppen a különböző helyi tapasztalatok teszik szükségessé a kulturális pluralizmust.

A transzilvanizmus körüli vita is ezt példázta. Egyesek az erdélyi sajátosság hangsúlyozásában veszélyes különállást láttak, mások viszont éppen ezt tekintették a kisebbségi magyar kultúra életképessége feltételének. Ha Erdélynek nincs saját irodalmi nyelve és intézményi önállósága, akkor könnyen pusztá perifériává válhat. Ha viszont sajátosságait túlságosan hangsúlyozza, felmerülhet a félelem, hogy elszakad az egész magyar kultúrától.

A kérdés megint ugyanaz volt, mint Babits és Berzeviczy vitájában, csak más léptékben: miként lehetséges egység különbözőség mellett? Az erdélyi példa talán még világosabban mutatta, hogy a kulturális egység nem épülhet teljes uniformitásra.

A kisebbségi magyar irodalom ráadásul közvetítő szerepet is betölthetett. Olyan szerzők és fórumok jelentek meg, amelyek nem illettek pontosan a budapesti jobb- és baloldali felosztásba. Makkai Sándor esete ennek már látványos példája volt. Református püspök, erősen nemzeti gondolkodású közéleti személyiség, mégis Ady jelentőségének egyik legfontosabb védelmezője. Az ilyen kombinációk a budapesti táborlogikában gyakran zavarba ejtőnek számítottak, Erdélyben azonban természetesebben jöhettek létre.

Ez a sokféleség idővel a magyarországi irodalomra is visszahatott. Erdélyből olyan szerzők érkeztek a közös magyar nyilvánosságba, akik saját tapasztalatokkal gazdagították azt. Tamási Áron, Áprily, Reményik és mások nem egy „harmadik tábor” képviselőiként jelentek meg, hanem annak bizonyítékaként, hogy a magyar irodalom fogalma már nem korlátozható egyetlen intézményi központra.

A „kettészakadt irodalom” fogalma ezért 1928-ra részben elégtelenné vált. Két tábor helyett több egymással érintkező, versengő és átfedő kulturális közeg létezett. A hivatalos intézmények, a Nyugat, az erdélyi irodalom, a vallási folyóiratok, a nemzeti radikális fórumok és a baloldali sajtó mind saját kánont és saját

közönséget építettek.

A megosztottság tehát mélyebb lett, de egyben kevésbé áttekinthető. A két nagy blokk képét lassan felváltotta egy sokközpontú kulturális rendszer, amelyben az írók nem mindig ugyanazon a törésvonalon helyezkedtek el. Valaki lehetett Ady-párti és konzervatív, vallásos és modern, erdélyi és egyetemes magyar szemléletű egyszerre.

Ez a fejlődés különös módon közelebb vitte a magyar irodalmat ahhoz a pluralista állapothoz, amelyet Babits és Juhász Gyula is kívánatosnak tartott. Csakhogy az intézmények és a sajtó nyelve ezt még sokáig nem követte. Továbbra is táborokról, árkokról és szakadásról beszéltek, miközben a valóság már jóval összetettebb volt.

16. Amikor a békekísérlet kudarcot vall

Az 1927-es vita után nem következett látványos békekötés, de teljes szakítás sem. A magyar irodalom a következő években úgy élt tovább, hogy a megosztottság ténye többé nem volt megkerülhető. A „kettészakadt irodalom” kifejezés bekerült a közbeszédbe, ám jelentése folyamatosan változott.

1929-ben Babits neve ismét a Kisfaludy Társasággal kapcsolatban került elő. Jelölésének ügye megmutatta, mennyire korlátozottak maradtak az 1927-es közeledés eredményei. Babits végül visszalépett a jelöltségtől. A Magyar Hírlap ezt úgy értelmezte, hogy helyesen cselekedett, mert nem akart belépni egy olyan „baráti körbe”, amelynek működését erős politikai és világnézeti szempontok határozzák meg. A cikk szerint Babitsnak nincs szüksége arra, hogy egy irodalmi társaság hivatalosan igazolja hazafiasságát, erkölcsösségét vagy vallásosságát; költészete önmagában elegendő bizonyíték.

Ez az eset világosan mutatta, hogy az 1927-es vita nem oldotta fel az intézményi különbséget. A Kisfaludy Társaság és Babits között lehetett kölcsönös tisztelet, de

a tagság már többnek számított személyes elismerésnél. Egy olyan kulturális közösséghez való csatlakozást jelentett volna, amelynek értékrendjét Babits nem kívánta teljesen magáévá tenni.

Ugyanakkor maga a Nyugat is változott. Az évtized végére szerkesztőségi és személyi átrendeződés zajlott, Babits szerepe megerősödött, Móricz Zsigmond is vezető pozícióba került. A lap kevésbé kötődött a századelő régi radikális közegéhez, miközben továbbra is az irodalmi autonómia egyik legfontosabb fóruma maradt. A régi táborhatárok tehát ezen az oldalon is átalakultak.

A harmincas évek elején már egy új nemzedék jelent meg, amely számára az 1908-as Nyugat és az első Ady-harcok ugyanolyan történeti előzmények voltak, mint a húszas évek vitái. A népi írók fellépése, a gazdasági világválság, a társadalmi kérdések előtérbe kerülése és a nemzetközi politikai radikalizálódás új konfliktusokat hozott létre. Az 1927-ben központinak tűnő régi-új ellentét fokozatosan elvesztette kizárólagosságát.

A megosztottság azonban nem tűnt el. Egy 1932-es Újság-cikk már ironikusan azt állította, hogy a „kettészakadt irodalom” valójában leegyszerűsítő frázis. A szerző szerint a magyar irodalom nem két részre,

hanem annyi csoportra szakadt, ahány kiadó, napilap, folyóirat és társaság működik. Az írók „ghettókban” élnek, egymástól elzárt sajtó- és kiadói világokban, amelyek gyakran egyszerűen agyonhallgatják egymás szerzőit.

Ez a megfigyelés új szempontot vitt a történetbe. A kulturális megosztottság nem csupán világnézeti lehet. Gazdasági és intézményi érdekszerek is fenntarthatják. Egy kiadó, napilap vagy folyóirat saját szerzői körét építi, saját közönségét szolgálja ki, és közben versenytársait háttérbe szoríthatja. Az irodalmi nyilvánosság fragmentációja így akkor is folytatódhat, ha a régi ideológiai szembenállások valamelyest enyhülnek.

Az agyonhallgatás különösen hatékony eszköznek bizonyult. Egy szerzőt nem feltétlenül kellett megtámadni. Elég volt nem írni róla, nem ismertetni könyvét, nem közölni nevét. A kulturális tér így láthatatlan határokra oszlott, amelyek gyakran erősebbek voltak a nyílt polemikus támadásoknál.

Ez a jelenség egyben relativizálta az 1927-es kétpólusú képet. A magyar irodalom valójában soha nem állt teljesen két hadseregből. Az évtized végére ez már egyértelművé vált. Az új csoportok, folyóiratok és

politikai irányok megjelenésével a tér egyre tagoltabb lett.

A népi-urbánus ellentét későbbi kibontakozása új szerkezetet adott a kultúrharcnak. A régi Nyugat konfliktusai sem korlátozódtak többé a konzervatív intézményekre. A modern irodalmon belül is éles viták alakultak ki a társadalmi kérdések, a parasztság, a városi polgárság, a nemzeti identitás és a politikai szerepvállalás ügyében.

Az 1927-es konfliktus mégis tovább élt ezekben az új vitákban. A kérdések részben ugyanazok maradtak. Ki jogosult a nemzeti kultúra képviselőjére? Mennyire lehet politikai mércével értékelni az irodalmat? Létezhet-e közös kánon eltérő világnézetek mellett? Milyen szerepe van az intézményi tekintélynek az érték felismerésében?

A békekísérlet tehát nem abban az értelemben vallott kudarcot, hogy a felek többé nem beszéltek egymással. Éppen ellenkezőleg: továbbra is olvasták és figyelték egymást. A kudarc inkább abban állt, hogy nem alakult ki olyan közös intézményi rend, amelyben az eltérő irányok valóban egyenrangúan jelenhettek volna meg.

A harmincas évek közepére azonban már az is láthatóvá vált, hogy a régi intézmények sem

maradhatnak változatlanok. A Nyugat íróinak jelentősége egyre kevésbé volt vitatható, és az új nemzedékek számára a századelő modernsége már a magyar irodalmi hagyomány része lett. Az idő lassan elvégezte azt a kanonizációs munkát, amelyet az intézmények évtizedekig halogattak. Ezt az átrendeződést Márai Sándor különösen tisztán érzékelte.

17. Márai a szakadék túlsó partjáról

1936-ban a Kisfaludy Társaság fennállásának századik évfordulóját ünnepelte. Az alkalom önmagában a magyar irodalmi intézményrendszer történeti tekintélyét jelképezte. Márai Sándor az Újságban írt róla, és cikke különös összegzése lett annak a vitának, amely kilenc évvel korábban Berzeviczy és Babits között kirobbant.

Márai nem gúnnyal közelített a Társasághoz. Elismerte történelmi érdemeit, felidézte Aranyt, Madáchot, Vörösmartyt, Eötvöst és a nagy fordítási vállalkozásokat. A múlt iránti tisztelet nála nem jelentett intézményi behódolást. Éppen ez adta cikkének sajátos hangját.

A legfontosabb megállapítása az volt, hogy a magyar irodalom valóban kettészakadt. Ebben elfogadta Berzeviczy régi diagnózisát. Létezik egy „hivatalos” irodalom, amelynek egyik legfőbb ítélőszéke a Kisfaludy Társaság, és létezik egy másik, amelynek végső bírása nem valamely intézmény, hanem az idő. Márai önmagát egyértelműen az utóbbihoz sorolta.

A megfogalmazásban nincs sértődöttség. Márai kifejezetten arról ír, hogy a szakadék túlsó oldaláról is rokonszenvvel lehet fordulni a százéves intézményhez. Nem akar fehér zászlót lengetni, és nem kér bebocsátást a „napos oldalra”. Saját irodalmi világának önálló értékében biztos. Éppen ezért képes elismerni a másik oldal történeti teljesítményét.

Ez már más helyzet, mint Babitsé volt 1927-ben. Babits még közvetlenül vitázott arról, hogy a Nyugat nemzedékének helye van-e a nemzeti irodalom hivatalos intézményeiben. Márai kilenc évvel később kevésbé érzi ezt létkérdésnek. Az új irodalom időközben saját tekintélyt szerzett. Nincs szüksége arra, hogy kizárólag a régi intézmények legitimálják.

Éppen ezért Márai kritikája egyszerre keményebb és nagyvonalúbb. Keményebb, mert nyíltan kimondja: a Kisfaludy Társaság irodalompolitikája már nem azonos az élő magyar irodalom egészének szándékaival. Nagyvonalúbb, mert ebből nem az intézmény megszüntetésének igényét vezeti le.

A századik évforduló számára inkább alkalom arra, hogy újragondolja, mire volna szükség egy ilyen társaságtól. A válasza meglepően közel áll ahhoz, amit

Babits és Juhász Gyula korábban kerestek. Olyan Kisfaludy Társaságra volna szükség, amely élő, pártatlan és elfogulatlan, amely nem egyetlen szellemi tábor intézménye, hanem képes az egész magyar irodalom értékeit mérlegelni.

Rónay László évtizedekkel később, a Vigilia 2011-es írásában éppen ezt a mozzanatot emelte ki Márai publicisztikájából. Számára A százéves Társaság annak példája volt, hogyan lehet határozott világnézeti és irodalmi álláspontot képviselni úgy, hogy a kritika ne forduljon át az ellenfél megalázásába. Rónay Márai írói-újságírói ethoszában az elfogulatlanság igényét látta fontosnak: a rokonszenv és ellenszenv természetes, de az indulati szélsőség az írás méltóságát rontja.

Ez az értelmezés különösen jól illik az 1927-ben kezdődött történethez. Márai nem tagadta a kultúrharc létezését, és nem úgy tett, mintha minden nézetkülönbség félreértés volna. Ugyanakkor nem fogadta el azt sem, hogy a kulturális vita szükségképpen személyes vagy táborjellegű megsemmisítő harc legyen. Ebben a tekintetben az ő álláspontja közelebb került ahhoz az eszményhez, amelyet Babits és Juhász is keresett: a különbségek tudomásulvételéhez anélkül, hogy az ellenfél kulturális létjogosultságát tagadnák.

Márai számára a legfontosabb bíró az idő. Ez a gondolat különösen súlyos a Kisfaludy Társaság centenáriumán. Egy intézmény döntése átmenetileg meghatározhatja, ki kap díjat, ki lesz tag, ki kerül be a hivatalos kánonba. Hosszabb távon azonban ezeknél erősebb ítélőszék működik. Az idő nem feltétlenül igazságos minden részletében, de képes felülmúlni az intézményi kizárásokat.

Ady története éppen ezt bizonyította. A húszas években még arról vitatkoztak, befogadható-e a nemzeti kánonba. A harmincas évekre jelenléte már megkerülhetetlenné vált. Babits, Kosztolányi és Móricz esetében hasonló folyamat zajlott. Az egykor „új” irodalom lassan maga is hagyománnyá vált.

A folyamat azonban nem jelentett teljes győzelmet egyik oldal számára sem. A régi intézmények sem tűntek el, és a konzervatív irodalmi hagyomány értékei sem veszítették el jelentőségüket. Inkább a kánon tágult. Az egyetlen, hierarchikusan őrzött hagyomány helyére fokozatosan több örökség került.

Márai cikke ebből a szempontból különösen érdekes átmeneti dokumentum. Még használja a „kettészakadt irodalom” fogalmát, de már nem úgy, mint 1927-ben. A

szakadás számára inkább intézményi és társadalmi tény, mint végzetes szellemi háború. A két oldal létezését tudomásul veszi, miközben továbbra is szükségesnek tartja egy pártatlan közös intézmény lehetőségét.

Ez a remény azonban nem teljesült egyszerűen. A harmincas évek második felének politikai radikalizálódása újabb töréseket hozott. Az európai diktatúrák megerősödése, a szélsőjobbboldali mozgalmak, az antiszemita jogalkotás és a közelgő háború ismét közvetlen politikai nyomás alá helyezte az irodalmat. A húszas évek kultúrharca így egy nagyobb és súlyosabb korszak előtörténetének is bizonyult.

Márai mégis fontos ellenpéldát kínált arra, hogy a kulturális megosztottság nem szükségképpen jelent teljes kommunikációképtelenséget. Lehet a szakadék túlsó partján állni, és közben elismerni a másik part értékeit. Lehet kritizálni egy intézményt úgy, hogy történeti teljesítményét nem tagadják. Lehet ragaszkodni saját irodalmi világunkhoz anélkül, hogy minden más világot értéktelennek nyilvánítanánk.

Ha 1927-ben Babits még azt kérdezte, hogyan lehetne a kettészakadt irodalmat újra egyetlen kulturális közösségként elképzelni, Márai 1936-ra valamivel

józanabb választ adott. A szakadás létezhet, a különbségek megmaradhatnak, de szükség volna olyan intézményekre és olyan írói magatartásra, amelyek nem az árkok mélyítésében érdekeltek.

A vita ezzel nem zárult le. Ám kilenc év alatt megváltozott a kérdés. Már nem az volt a legfontosabb, hogyan lehet két táborból egyetlen tábort csinálni. Sokkal inkább az, hogy miként lehet egyetlen magyar irodalom részeként elfogadni egymással össze nem olvadó hagyományokat.

18. Ki nyerte meg a kultúrharcot?

A kérdés csábító, mert minden hosszú konfliktus végén hajlamosak vagyunk győztest és vesztest keresni. A magyar irodalom húszas évekbeli kultúrharca azonban éppen azért érdekes, mert ilyen eredményt nehéz megállapítani. A résztvevők egy része valóban úgy viselkedett, mintha a tét valamelyik tábor végleges győzelme volna. A hosszabb történeti távlat mégis azt mutatja, hogy a kánon másképpen változik, mint egy politikai erőviszony.

Ady esete a legjobb példa. A húszas évek elején még az is kérdés volt, miként lehet beszélni róla a nemzeti irodalom részeként. 1927-ben Berzeviczy már nem tagadta költői nagyságát, de politikai és erkölcsi gondolkodását súlyosan bírálta. Makkai ugyanebben az évben megpróbálta a nemzeti és vallási értelmezésbe is beemelni. Néhány évvel később azonban már maga a vita bizonyította, hogy Ady jelenléte visszafordíthatatlan.

A kanonizáció nem úgy történt, hogy a konzervatív oldal egyszer csak elfogadta volna a Nyugat összes érvelését. Nem volt egyetlen döntés, amely lezárta volna a kérdést. A folyamat inkább az olvasás, a tanítás, az új

kiadások és az új nemzedékek ízlésének lassú összegződése volt. Ady azért vált klasszikussá, mert nem lehetett többé úgy megírni a modern magyar irodalom történetét, hogy ne legyen központi helye benne.

Ugyanez a folyamat Babits, Kosztolányi, Móricz és mások esetében is végbement. A század elején újítként, sokszor gyanús modernként tekintettek rájuk, néhány évtizeddel később már maguk is a hagyomány részei lettek. A „Nyugat” szó lassan elvesztette kizárólagos táborjellegét, és korszakjelző fogalommá alakult. A folyóirat története beépült a magyar irodalom történetébe.

Ezzel azonban nem tűnt el mindaz, amit a másik oldal képviselt. Arany, Vörösmarty, Berzsenyi és a XIX. századi klasszikus kánon továbbra is központi maradt. A Kisfaludy Társaság történeti jelentősége sem lett semmissé attól, hogy a XX. század első felében egyre több vita övezte. Az irodalomtörténet végül nem úgy rendezte a konfliktust, hogy egyik hagyományt lecserélte a másikkra. Inkább kibővítette a kánont.

Ez fontos különbség. A kultúrharc résztvevői gyakran úgy beszéltek, mintha a nemzeti irodalom véges helyekkel rendelkező intézmény volna. Ha Ady belép,

valaki másnak ki kell lépnie. Ha a Nyugat modernsége győz, a klasszikus hagyomány veszít. Az utókor azonban nem így működött. A kánon tágulni tudott.

Éppen ezért tűnik különösen érdekesnek Babits álláspontja. Ő nem azért védte Adyt, hogy közben eltörölje a régebbi magyar irodalmat. Saját életműve is azt bizonyítja, hogy a modernség és a hagyomány nem szükségképpen zárják ki egymást. A vita tragédiája részben abból fakadt, hogy a korszak intézményei és sajtónyelve gyakran mégis kizárólagos kategóriákban gondolkodott.

A hivatalos irodalom kifejezés is megváltozott az évtizedek során. A húszas években valóban létezett egy olyan intézményi kör, amely az Akadémia, a Kisfaludy Társaság, a Petőfi Társaság és több konzervatív folyóirat körül szerveződött. Ennek erős társadalmi presztízse és kulturális befolyása volt. Ugyanakkor már ekkor is léteztek vele párhuzamos intézmények, amelyek másfajta tekintélyt építettek.

A Nyugat egyik legnagyobb történeti teljesítménye éppen az volt, hogy megmutatta: kulturális tekintély létrehozható állami vagy akadémiai legitimáció nélkül is. Egy folyóirat, egy szerkesztői kör, egy kritikai nyelv és

egy szerzői közösség önálló kánonteremtő erővé válhat. Ez a felismerés alapjaiban változtatta meg a magyar irodalmi életet.

Az olvasóközönség szerepe ugyancsak felértékelődött. A klasszikus intézményi modellben a kulturális értéket felülről hitelesítették: társaságok, akadémiák, egyetemek és tekintélyes kritikusok mondták meg, mi számít maradandónak. A modern sajtó és könyvkiadás világában azonban a közönség is egyre nagyobb szerepet játszott. Egy szerző intézményi elismerés nélkül is széles olvasótábort szerezhetett.

Ez természetesen nem jelentette azt, hogy a piac tökéletesen igazságos ítélőszék. Népszerű szerzők feledésbe merülhettek, háttérbe szorított alkotók később felértékelődhettek. A lényeg inkább az volt, hogy többé nem egyetlen kapun keresztül vezetett út a kulturális elismertséghez.

A húszas évek vitája ezért hosszabb távon részben az intézményi pluralizáció története. Az irodalom világában többféle tekintély jött létre. A hivatalos társaságok mellett folyóiratok, kiadók, napilapok, egyetemi körök és regionális kulturális központok is jelentős szerephez jutottak. A kánon ettől kevésbé lett egységes, de

gazdagabbá is vált.

A megosztottság azonban nem tűnt el, csak átalakult. A harmincas években új törésvonalak jelentek meg, különösen a népi és urbánus irányok között. Az addigi kultúrharc tapasztalatai tovább éltek ezekben az új konfliktusokban. Ismét felmerült, ki képviseli hitelesebben a magyarságot, mely társadalmi csoportok tapasztalata számít központinak, és milyen kapcsolatban áll egymással irodalom és politika.

Ebben az értelemben a húszas évek kultúrharca nem lezárt epizód, hanem minta lett. A szereplők és a konkrét eszmék változtak, de a szerkezet ismerős maradt. A kulturális vita könnyen vált identitásvitává, az irodalmi érték kérdése politikai hűség kérdésévé, az intézményi tagság pedig erkölcsi igazolássá.

Az utókor egyik feladata éppen az, hogy ezeket a rétegeket újra szétválassza. Egy szerző politikai nézetei, személyes magatartása, társadalmi kapcsolatai és művészi teljesítménye összefüggnek, de nem azonosak. A húszas évek vitáinak egyik tanulsága, hogy amikor valamelyik szempont teljesen maga alá rendeli a többi, az irodalmi ítélet könnyen elveszíti árnyaltságát.

Ha mégis megpróbáljuk megfogalmazni, mi maradt fenn a konfliktusból, akkor nem valamelyik tábor diadalát látjuk. Inkább azt, hogy a modern magyar irodalom kánonja végül sokkal szélesebb lett annál, amit bármelyik oldal 1927-ben elképzelt. Ady és Babits mellett megmaradt Arany és Berzsenyi, a Nyugat mellett a klasszikus hagyomány, az erdélyi irodalom pedig nem szakadt ki az egyetemes magyar kultúrából, hanem annak önálló arculatú részévé vált.

A kultúrharcban így egyik fél sem kapta meg teljesen azt, amit akart. A konzervatív oldal nem tudta a modernséget szűk keretek közé szorítani. A modern oldal sem tudta jelentéktelenné tenni a régi kulturális intézmények és hagyományok szerepét. A magyar irodalom végül nem választott a kettő között, hanem mindkettőt magába építette.

Ez a folyamat azonban lassú volt, és közben sok személyes sérelem, intézményi kizárás, elhallgatás és igazságtalan ítélet maradt hátra. A kánon későbbi kiegyensúlyozódása nem teszi meg nem történetté ezeket. Éppen ellenkezőleg: azért érdemes visszatérni az 1927-es vitához, mert megmutatja, mennyi konfliktus szükséges ahhoz, hogy egy kultúra végül tágabb legyen saját korábbi határainál.

Utószó - Egy irodalom, több Magyarország

Babits Mihály 1927-ben olyan címet adott válaszának, amely túlélte a vitát, a résztvevőket és az intézményeket is. A kettészakadt irodalom ma már nemcsak egy korabeli polémia neve. Olyan kifejezés, amely a magyar kulturális élet egyik visszatérő tapasztalatát foglalja össze.

A szó ereje részben egyszerűségéből fakad. Két oldal, két tábor, két kánon, két Magyarország. A történet azonban, ahogy végigkövettük, jóval bonyolultabb volt. Már 1927-ben sem két homogén világ állt egymással szemben. A Nyugat körén belül különböző politikai, esztétikai és személyes álláspontok léteztek. A konzervatív oldalon sem beszélhetünk egységről. Katolikus és protestáns értelmiségiek, akadémiai konzervatívok, reformkonzervatívok és nemzeti radikálisok más-más Ady-képet alakítottak ki.

Erdély megjelenése tovább bonyolította a helyzetet. A magyar irodalom földrajzilag is többközpontúvá vált, és a kisebbségi tapasztalat olyan új perspektívát teremtett, amely nem illett pontosan a budapesti táborok egyikébe sem. A harmincas évekre pedig már kiadói, sajtó- és

csoportérdekek is szétagolták az irodalmi nyilvánosságot.

A kettészakadás mégis azért tűnt olyan valóságosnak, mert létezett egy mélyebb konfliktus, amely újra és újra különböző formákban jelent meg. A vita alapvetően arról szólt, ki határozza meg a nemzeti kultúra határait. Ki mondhatja meg, melyik író képviseli hitelesen a magyar hagyományt? Milyen kapcsolatban áll a művészi érték a politikai és erkölcsi meggyőződéssel? Befogadható-e a közös kánonba olyan szerző, akinek világnézetét a közösség egy része veszélyesnek tartja?

Berzeviczy válasza ezekre a kérdésekre feltételes befogadás volt. Elismerte az új irodalom jelentőségét és Ady tehetségét, de világos erkölcsi és politikai határokat akart fenntartani. Babits válasza tágabb irodalmi közösséget feltételezett, amelyben a különböző irányoknak nem kell feladniuk identitásukat ahhoz, hogy ugyanahhoz a nemzeti kultúrához tartozzanak.

A két álláspontot az ízléskülönbségnél mélyebb eltérés választotta el. Más elképzelést képviseltek az egységről. Berzeviczy számára az egységhez szükség volt bizonyos közös értékek elfogadására. Babits számára az egység éppen azt jelentette, hogy a különbségek ellenére is

létezhets közös kulturális tér.

Juhász Gyula talán a legvilágosabban mutatta meg, milyen nehéz megtalálni a kettő között az utat. Nem tagadta saját nemzedékének sérelmeit, de szükségesnek tartotta egy valódi konzervatív kritika jelenlétét. Nem akarta eltörölni a másik oldalt. Inkább olyan irodalmat képzelt el, amelyben eltérő hagyományok kölcsönösen elismerik egymás tehetségét.

Makkai Sándor más irányból jutott hasonló problémához. Adyt nem példaképpé akarta egyszerűsíteni, hanem olvashatóvá kívánta tenni olyan közegben is, amely addig elsősorban veszélyt látott benne. Ezzel azt sugallta, hogy a kultúra nemcsak példaképekből állhat. Egy ellentmondásos alkotó is lehet közös örökség.

Márai 1936-os cikke pedig már egy következő állapotot rögzített. Nem tagadta a szakadás létét, de nem is dramatizálta végzetként. A másik tábor létezését elfogadta, miközben továbbra is vágyott egy olyan pártatlan intézményre, amely képes volna valamennyi jelentős magyar író közös mércével szemlélni.

A történet egyik legérdekesebb tanulsága ezért az, hogy a kulturális egység talán soha nem jelentett teljes

egyetértést. A XIX. századi nemzeti klasszicizmus utólagos emléke könnyen kelthette azt az illúziót, hogy valaha létezett teljesen egységes magyar irodalom és közönség. Valójában már akkor is voltak konfliktusok, eltérő irányok és személyes harcok. A XX. század elején inkább az változott meg, hogy ezek az ellentétek intézményesen is elkülönülő nyilvánosságokat hoztak létre.

A modern tömegsajtó, a folyóiratok, a kiadók és az új olvasóközönségek lehetővé tették, hogy egy kulturális csoport saját intézményeivel is fennmaradjon. Már nem kellett feltétlenül megszerezni a régi akadémiai tekintély jóváhagyását. Ez felszabadító folyamat volt, ugyanakkor növelte a fragmentációt.

A „kettészakadt irodalom” ezért túlnőtt az irodalomtörténeti fogalom keretein. A modern kulturális nyilvánosság egyik alaphelyzetét írja le. Minél több fórum létezik, annál nagyobb a szabadság, de annál könnyebben alakulnak ki egymástól elszigetelt közösségek is. Az 1927-es magyar vita már ezt a dilemmát mutatta.

A történetben azonban van egy másik, kevésbé látványos mozzanat is. A két oldal soha nem szakadt el

teljesen egymástól. Berzeviczy olvasta Babitsot. Babits válaszolt Berzeviczynek. A Magyar Kultúra idézte és értékelte a Nyugatot. A Nyugat figyelte a konzervatív intézményeket. Erdély reagált Budapestre, Budapest pedig Erdélyre. A konfliktus éppen azért lehetett ilyen intenzív, mert minden szereplő ugyanabban a kulturális térben mozgott.

Ez a paradoxon talán a könyv legfontosabb tanulsága. A magyar irodalom egyszerre volt kettészakadt és közös. Kettészakadt intézmények, sajtóközegek, politikai emlékezetek és értékítéletek szerint. Közös maradt azonban abban, hogy ugyanazok a szerzők, ugyanazok a történeti hagyományok és ugyanaz a „magyar irodalom” fogalma volt a vita tárgya.

Ha valóban két teljesen különálló kultúra létezett volna, nem lett volna szükség ekkora vitára. A felek nem törődtek volna egymással. Az indulat éppen abból fakadt, hogy ugyanazt a kulturális örökséget akarták saját értelmezésük szerint továbbvinni.

Ady ezért lehetett egyszerre vádlott és közös örökség. Berzeviczy azért foglalkozott vele ilyen szenvedélyesen, mert nem tudta jelentéktelennek tekinteni. Makkai azért próbálta újraértelmezni, mert tudta, hogy a következő

nemzedék már nem mondhat le róla. Babits pedig azért védte, mert Ady helyén keresztül saját nemzedékének helyét is védte a magyar kultúrában.

Az utókor végül nem Berzeviczy és Babits között választott. Mindkettőjüket megőrizte, bár nem azonos súllyal és nem azonos szerepben. Berzeviczy neve ma elsősorban intézménytörténeti és kultúrpolitikai összefüggésben idéződik fel, Babits pedig a XX. századi magyar irodalom egyik központi alakja lett. Ady helyéről pedig már aligha folyik olyan vita, hogy egyáltalán a nemzeti kánon része-e.

Ebből könnyű volna azt a következtetést levonni, hogy az idő eldöntötte a vitát. Részben valóban így történt. A modern irodalom jelentős szerzői klasszikussá váltak. De az a kérdés, amely 1927-ben mögöttük állt, nem vesztette el jelentőségét. Minden korszak újra szembesül azzal, hogyan viszonyuljon olyan alkotókhöz, akik egyszerre részei a hagyománynak és vitatják annak egyes elemeit.

A kulturális egység ezért talán nem egy végleges állapot, amelyet egyszer létre lehet hozni. Inkább folyamatos munka. Annak elfogadása, hogy a közös hagyomány nem egyetlen történetből áll, és hogy az eltérő értelmezések egymástól még nem válnak

idegenné.

Babits címének ereje száz év múltán is éppen ebből fakad. A „kettészakadt irodalom” nem egy lezárt korszak különös betegsége volt. Olyan veszélyt nevezett meg, amely minden kulturális közösségben megjelenhet, amikor az értékvitából identitásharc lesz, a kritikai nézetkülönbségből pedig kölcsönös kizárás.

1927 története ugyanakkor arra is emlékeztet, hogy a szakadás soha nem teljes. Amíg a felek egymást olvassák, egymásnak válaszolnak és ugyanazért a kulturális örökségért vitatkoznak, addig létezik közös tér is.

Talán ez volt az, amit Babits, Juhász, Makkai és később Márai különböző módon megpróbált megőrizni: nem a nézetkülönbségek eltüntetését, hanem azt a lehetőséget, hogy a magyar irodalom többféle Magyarország tapasztalatát is elbírja. A történet végén így nem két irodalom maradt, hanem egy, amely sokáig kétfelől nézte önmagát.

Kronológia

1906

Megjelenik Ady Endre Új versek című kötete. A kötet a századelő magyar irodalmi modernségének egyik fordulópontja, és rövid időn belül országos vitát indít a költő nyelvéről, magyarságáról és politikai világáról.

1908. január

Megindul a Nyugat. A folyóirat hamarosan a modern magyar irodalom legfontosabb fórumává válik. Ady, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Juhász Gyula, Móricz Zsigmond és mások révén olyan szerzői kört alakít ki, amely később önálló kulturális tekintélyt szerez.

1908-1914

Felerősödnek a Nyugat és a konzervatív irodalmi intézményrendszer közötti viták. Ady személye fokozatosan az egész modern irodalmi irány jelképévé válik, noha a Nyugat szerzői politikailag és esztétikailag távolról sem egységesek.

1914-1918

Az első világháború gyökeresen átalakítja a magyar kulturális nyilvánosságot. Ady háborús verseiben egyre erősebb a nemzeti és európai katasztrófa érzése. Babits pacifista álláspontja és háborúellenes költészete szintén

vitákat vált ki.

1918 ősz

Összeomlik az Osztrák–Magyar Monarchia, győz az őszirozsás forradalom. A modern magyar értelmiség több képviselője reményt fűz a demokratikus átalakuláshoz, de az egyes írók álláspontja nagyon különböző.

1919. január 27.

Meghal Ady Endre. Halála után szinte azonnal megindul örökségének politikai és kulturális újraértelmezése.

1919. március-augusztus

A Tanácsköztársaság időszaka. Számos értelmiségi és művész vállal valamilyen szerepet az új kulturális intézményekben, mások távol maradnak vagy szembefordulnak velük.

1919 őszétől

Az ellenforradalmi rendszer kiépülésével megkezdődik a kulturális élet átrendeződése. Emigrációk, állásvesztések, politikai számonkérések és az új keresztény-nemzeti kulturális rendszer kialakulása követi a forradalmak bukását.

1920. június 4.

Aláírják a trianoni békeszerződést. A magyar kulturális tér földrajzilag is több központra szakad. Erdélyben, Csehszlovákiában és a délszláv államban új magyar irodalmi intézmények és folyóiratok jönnek létre.

1922

Megjelenik Horváth János Aranytól Adyig. Irodalmunk és közönsége című könyve. A mű az irodalom és közönsége kapcsolatának megbomlását vizsgálja. A Pásztortűz ismertetése már „végzetesen kettészakadt” magyar irodalomról és közönségről beszél, vagyis a fogalom jóval az 1927-es vita előtt jelen van.

1923

Több jobboldali és nemzeti radikális szerző is igényt formál Ady örökségére. Az Ady-kép ezzel már nem írható le egyszerű baloldal-jobboldal ellentétként.

1924-1926

A konzervatív kultúrpolitikában is megjelenik az alkalmazkodás igénye. Klebelsberg Kunó kulturális beszédeiben a modern és konzervatív művészet párhuzamos elismerésének szükségességéről beszél. A hivatalos kultúra egy része felismeri, hogy a teljes elutasítás hosszabb távon tarthatatlan.

1927. február 6.

Berzeviczy Albert a Kisfaludy Társaság ünnepi közülésén beszédet mond az irodalmi élet megosztottságáról. Ady költői tehetségét elismeri, de politikai és erkölcsi világát súlyosan bírálja, és felveti az irodalmi erők közeledésének szükségességét.

1927. február-március

Berzeviczy beszéde széles sajtóvitát vált ki. Konzervatív és liberális lapok egyaránt állást foglalnak, irodalmi társaságok pedig nyilvánosan támogatják az Akadémia és a Kisfaludy Társaság elnökét.

1927. március

Császár Elemér a Petőfi Társaság ünnepi közgyűlésén a közeledés feltételeiként a hazaszeretet, a vallás és a jó erkölcs követelményeit fogalmazza meg. A vita ezzel még világosabban világnézeti síkra kerül.

1927. április 1.

A Nyugat közli Babits Mihály A kettészakadt irodalom című válaszát. Babits elfogadja a párbeszéd lehetőségét, de elutasítja, hogy az új irodalomnak politikai vagy erkölcsi igazolást kelljen kérnie a hivatalos kulturális intézményektől.

1927. április 10.

A Délmagyarország közli Juhász Gyula Az irodalom egysége című cikkét. Juhász saját nemzedékének sérelmeit hangsúlyozza, de értékes konzervativizmusra és kölcsönös elismerésre épülő irodalmi egységet sürget.

1927 tavasza

Ignotus, Fenyő Miksa, Laczkó Géza és mások is bekapcsolódnak a vitába. A sajtóban az esztétikai kérdések mellett egyre hangsúlyosabban jelennek meg politikai, vallási és etnikai szempontok.

1927

Berzeviczy a Budapesti Szemlében Még egyszer: irodalmunk és a Kisfaludy-Társaság címmel válaszol Babitsnak. Elismeri Babits tárgyilagos hangját és az irodalmi egység közös célját, de Ady és a forradalmak viszonyáról fenntartja álláspontját.

1927

Megjelenik Makkai Sándor Magyar fa sorsa. A vádlott Ady költészete című könyve a Soli Deo Gloria Szövetség kiadásában. A református püspök Adyt a kritikai hazaszeretet, a vallási élmény és a nemzeti önvizsgálat szempontjából értékeli újra.

1927 második fele

Makkai könyve újabb nagy vitát vált ki. Protestáns és katolikus szerzők, konzervatív és modernebb gondolkodók egyaránt állást foglalnak. A Pannonhalmi Szemle részletes kritikában vitatja Makkai erkölcsi és történeti érvelését.

1927. július

A Kassai Újság a „kettészakadt irodalom” vitáját már részben tehetség és intézményi pozíció konfliktusaként értelmezi, és visszautasítja a modern magyar irodalom nemzetietlenségének általános vádját.

1928

A Magyar Kultúra az „egyre mélyülő árkokról” ír, és az Ady-kultuszt már az erdélyi és felvidéki magyar kulturális élet szempontjából is vizsgálja.

1928

Az Erdélyi Helikon Jancsó Benedek tanulmánya kapcsán felveti, van-e szakadás az anyaországi és az erdélyi magyar lélek között. A válasz szerint léteznek különbségek, de ezekből nem következik az erdélyi magyarság kulturális elszakadása.

1929. február

Babits Mihály visszalép a Kisfaludy Társaság tagságára történő jelöléstől. A Magyar Hírlap az esetet

annak bizonyítékként értelmezi, hogy az 1927-es közeledési kísérlet ellenére továbbra is mély intézményi és világnézeti különbségek léteznek.

1929-1930

A Nyugat szerkesztésében és arculatában változások következnek be. Babits szerepe erősödik, Móricz Zsigmond is vezető szerepet kap. A folyóirat maga is más helyzetben működik, mint a századelőn.

1930-as évek eleje

Megjelennek az új társadalmi és irodalmi törésvonalak. A népi írók fellépése, a gazdasági világválság, a társadalmi reform kérdése és az európai politikai radikalizálódás egyre inkább háttérbe szorítja a húszas évek egyszerű régi-új szembenállását.

1932. május 18.

Az Újság ironikus cikke azt állítja, hogy „kettészakadt irodalomról” beszélni már félrevezető, mert a magyar irodalom valójában számos kiadói, sajtó- és intézményi „ghettóra” esett szét.

1936. február 16.

Márai Sándor az Újságban A százéves Társaság címmel ír a Kisfaludy Társaság centenáriumáról. Elismeri történeti érdemeit, ugyanakkor továbbra is valóságnak

látja a hivatalos és az azon kívüli magyar irodalom kettősségét.

1936

Márai szerint a magyar kultúra nem engedheti meg magának, hogy nélkülözzön egy élő, pártatlan és elfogulatlan Kisfaludy Társaságot. A gondolat kilenc évvel később újrafogalmazza az 1927-es vita egyik alapkérdését.

1930-as évek második fele

A népi-urbánus vita, a politikai radikalizálódás és az antiszemitizmus intézményesülése új kulturális frontokat hoz létre. A „kettőszakadt irodalom” kérdése már új formákban él tovább.

1945 után

A korábbi viták értelmezése új politikai keretbe kerül. A Nyugat, Ady és a két világháború közötti konzervatív kultúra megítélése erősen ideologizálódik.

1947-1949

A Társadalmi Szemle és a Csillag már a háború utáni marxista értelmezési keretben tekint vissza a Nyugat és a kettőszakadt irodalom kérdésére.

1970-es évek

Irodalomtörténeti kutatások újra elemzik a húszas évek irodalompolitikáját, Berzeviczy, Makkai és az Ady-viták szerepét. Ezek a munkák fontos forrásokat tárnak fel, bár saját korszakuk ideológiai nyelve erősen érződik rajtuk.

2000-es évek

A kutatás egyre inkább intézmény-, sajtó- és recepciótörténeti megközelítésekkel vizsgálja a korszakot. A két homogén tábor képét felváltja a sokkal összetettebb kulturális hálózatok elemzése.

2011

Rónay László a Vigilia „Hónapról hónapra” rovatában Márai publicisztikai magatartását idézi fel. A százéves Társaság kapcsán az írói és újságírói elfogulatlanság igényét hangsúlyozza: a kritika lehet határozott, de nem válhat az ellenfél megalázásává.

Forrás- és irodalomjegyzék

Korabeli elsődleges források

Ady Endre: versek, publicisztikák és korabeli kötetei. A könyvben elsősorban a magyarságversek, politikai költemények, istenes versek és a századelő társadalomkritikai publicisztikája szempontjából kerülnek elő.

Babits Mihály: A kettészakadt irodalom. Válasz Berzeviczy Albertnak. Nyugat, 1927, XX. évfolyam, 7. szám.

Berzeviczy Albert: Irodalmunk és a Kisfaludy-Társaság. Elnöki beszéd a Kisfaludy Társaság 1927. évi ünnepi közülésén; közölte a Budapesti Szemle és több napilap.

Berzeviczy Albert: Még egyszer: irodalmunk és a Kisfaludy-Társaság. Budapesti Szemle, 1927, 206. kötet. A Babitsnak adott viszonzóválasz a könyv egyik legfontosabb elsődleges dokumentuma.

Juhász Gyula: Az irodalom egysége. Délmagyarország, 1927. április 10.

Makkai Sándor: Magyar fa sorsa. A vádlott Ady költészete. Budapest, Soli Deo Gloria Szövetség, 1927.

Horváth János: Aranytól Adyig. Irodalmunk és közönsége. Budapest, 1922.

Márai Sándor: A százéves Társaság. Újság, 1936. február 16.

Magyar Kultúra: A kettészakadt irodalom. 1927. A lap részletesen összefoglalta és saját katolikus-konzervatív értelmezésében kommentálta a Berzeviczy-Babits-vitát.

Magyar Kultúra: A „kettészakadt irodalom” egyre mélyülő árkai. 1928.

Pannonhalmi Szemle: Makkai Sándor könyve Adyról. 1927. A Makkai-könyv egyik legfontosabb korabeli katolikus kritikája.

Pásztortűz: Horváth János Aranytól Adyig című könyvének 1922-es ismertetése. A szöveg már a magyar irodalom és közönség „végzetes” kettészakadásáról beszél.

Kassai Újság: A kettészakadt irodalom. 1927. július 24. A budapesti vitát kívülről szemlélő, eltérő megközelítésű hozzászólás.

Erdélyi Helikon: Budapesti fórum. 1928. Jancsó Benedek tanulmányának ismertetése az erdélyi és anyaországi magyar szellemi élet viszonyáról.

Magyar Hírlap: Babits és a Kisfaludy Társaság. 1929. február. A Babits-jelölés és visszalépés korabeli kommentárja.

Újság: 1932. május 18-i cikk a „kettészakadt irodalom” fogalmáról és a magyar irodalmi nyilvánosság intézményi széttagoaltságáról.

Későbbi tanulmányok és feldolgozások

Krajkó András: A magyar fa sorsa 1927-ben. Viták Makkai Sándor Ady-könyvéről. Acta Historiae Litterarum Hungaricarum, XVI., Szeged, 1978. A tanulmány részletesen rekonstruálja a Makkai-könyv körül kialakult vitát, Berzeviczy szerepét és az Ady-recepció 1927-es fordulópontját.

Márkus László: Ellenforradalom és irodalom a húszas években. Történelmi Szemle, 1976. Hasznos intézmény- és vitatörténeti adatokkal szolgál, ugyanakkor a korszak marxista történetírásának fogalomhasználatát is erősen tükrözi.

Rónay László: *Hogyan kell írni?* Vigilia, 2011. Az írás Márai és Kosztolányi publicisztikáján keresztül az írói és újságírói magatartás kérdését vizsgálja; A százéves Társaság értelmezése közvetlenül kapcsolódik a könyv utóéleti fejezetéhez.

Kortárs, 2002: a Máraihoz, a Kisfaludy Társasághoz és az intézményi befogadáshoz kapcsolódó későbbi irodalomtörténeti tanulmány.

Új Horizont, 2004: a magyar modernség, az Ady-pör, a kettészakadt irodalom, valamint a későbbi népi-urbánus szembenállás összefüggéseit tárgyaló retrospektív feldolgozás.

Kritika, 1983: visszatekintés a „kettészakadt irodalom” fogalmára és Berzeviczy-Ady viszonyára.

Társadalmi Szemle, 1947; Csillag, 1949: a Nyugat és a magyar irodalom megosztottságának korai háború utáni, marxista értelmezései. Elsősorban historiográfiai dokumentumként használhatók.

Megjegyzés a források használatához

A kötet szempontjából különösen fontos, hogy a korabeli írásokat ne a későbbi értelmezésekből rekonstruáljuk. Berzeviczy, Babits, Juhász Gyula, Makkai,

Márai, valamint a Magyar Kultúra, a Pannonhalmi Szemle, az Erdélyi Helikon és a korabeli napilapok saját szövegei adják a történet elsődleges rétegét. A későbbi tanulmányok abban segítenek, hogy lássuk a recepció változásait és azokat a történeti összefüggéseket, amelyekre a kortársak nem feltétlenül láthattak rá.

A könyv egyik központi módszertani elve ebből következik: nem szabad utólag két teljesen homogén politikai táborra osztani a korszak irodalmát. A források éppen azt bizonyítják, hogy az Ady- és Nyugat-vitákban a konzervatív, katolikus, protestáns, nemzeti radikális, liberális és erdélyi álláspontokon belül is komoly különbségek voltak. A „kettészakadt irodalom” ezért egyszerre történeti tény és korabeli önértelmező metafora.

NYUGAT

IRODALOM
MŰVÉSZET
KRITIKA
TÁRSADALOM

MAGYAR SZEMLE

KULTÚRA
NEMZET
HAGYOMÁNY
KERESZTÉNYSÉG

A kettészakadt irodalom

1927-ben Berzeviczy Albert és Babits Mihály vitája jóval több volt irodalmi összecsapásnál.

Ady, a Nyugat és a nemzeti hagyomány kérdésén keresztül az derült ki, miként szakad ketté egy ország kulturális nyilvánossága.

Ez a könyv a vita előzményeit, szereplőit és utóéletét követi végig a dualizmus végétől a harmincas évekig, Juhász Gyula, Makkai Sándor és Márai Sándor megszólalásait is bevonva.

A kötet nem mai párhuzamokat erőltet, hanem azt mutatja meg, hogyan vitatkoztak száz éve a magyar irodalom egységéről, a hagyományról, a nemzeti kánonról és a kultúra intézményeiről.

Háttérnyár

A borító mesterséges intelligencia felhasználásával készült.